

ANALYTICKÁ CHEMIE

- **ανάλυσις = analysis = rozbor**
- **Látka $\Rightarrow$ rozklad $\Rightarrow$ A, B, C $\Rightarrow$ určení**
- **Věda: Analytická chemie (ACH)**
- **Metodika: Chemická analýza**
- **Analytická chemie je věda o tvorbě a vyhodnocování analytických signálů, nesoucích informaci o chemickém složení vzorku.**
- **Analytická chemie**
  - ✓ **Kvalitativní $\Rightarrow$ DŮKAZ (CO?)**
  - ✓ **Kvantitativní $\Rightarrow$ STANOVENÍ (KOLIK?)**

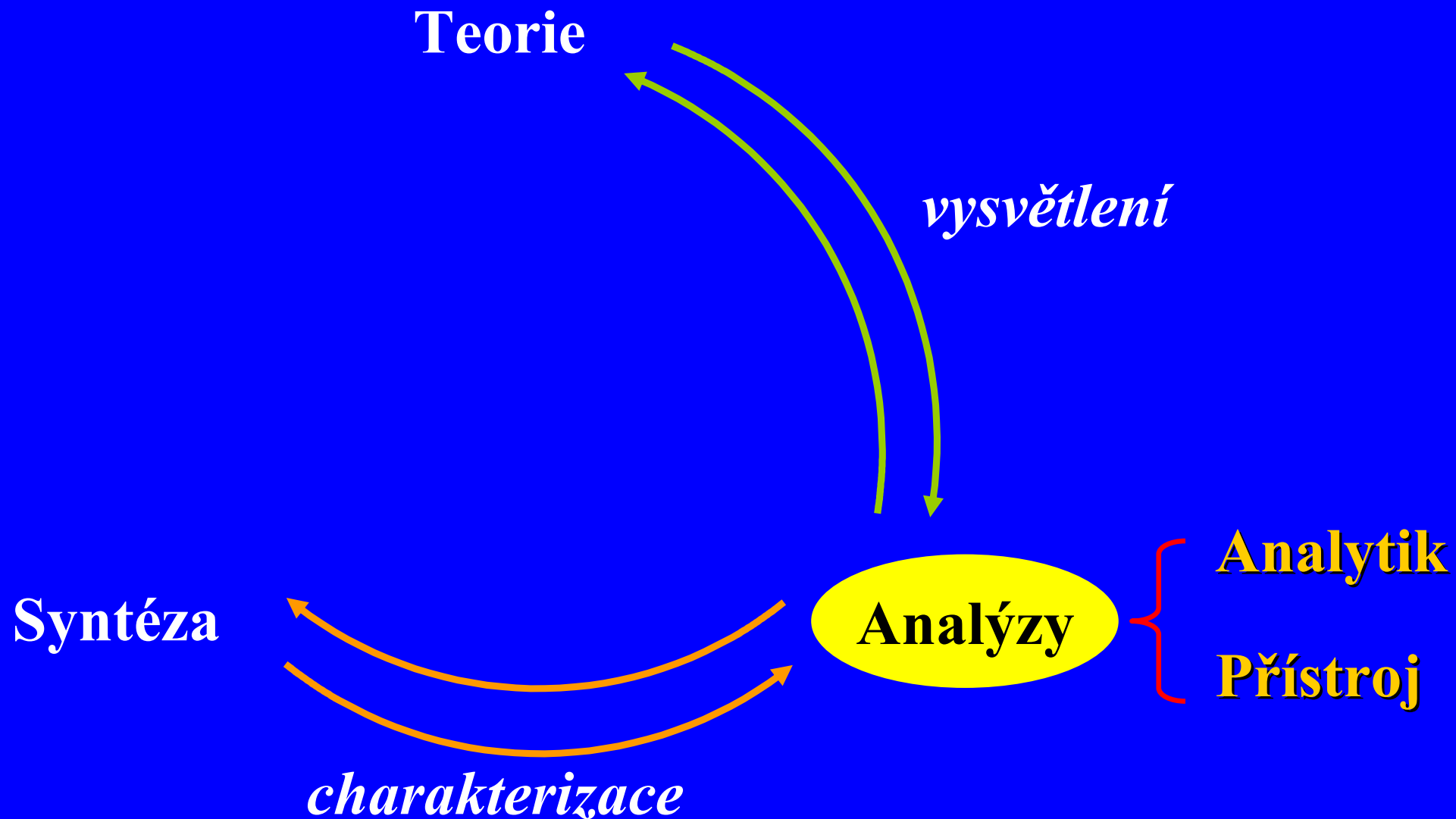
HISTORIE ANALYTICKÉ CHEMIE

- Egypt, Čína, Indie, Řecko (Demokritos, Platon, Aristoteles, (5.-4. st. BC), středověk - alchymisté
- Analýza „na suché cestě“ - reakce v pevné fázi (zahřívání pevných látek – metalurgie), „na mokré cestě“ = v roztoku
- Základy: R. Boyle (17.stol.), J. Dalton (18.-19. st.)
A. L. Lavoisier (18. stol.)
- Fresenius – (19. st.) sirovodíkový způsob dělení a důkazu iontů
- Instrumentální metody – spektrální analýza, Bunsen a Kirchhoff (19.st.)
- J. Heyrovský, polarografie, Nobelova cena 1959

METODOLOGIE ANALYTICKÉ CHEMIE

- **Analytický přístup** v přírodních i společenských vědách – rozdělení problému na jednotlivé jednodušší části, jejich vyřešení a kombinování dílčích informací pro pochopení celku
  - ✓ Rozklad látky na chem. specie $\Rightarrow$ molekuly, atomy, ionty
  - ✓ Fyzikální analýza – výzkum látek v původním stavu, bez rozkladu, rozpouštění
- Počítačem podporovaná analytická chemie = **Computer Based Analytical Chemistry (COBAC)**
- ACH je vědecká disciplína, která vyvíjí a aplikuje metody, přístroje a strategie k získávání informací o složení a charakteru látek v prostoru a čase

Chemie

KLASIFIKACE ANALYTICKÝCH METOD PODLE PRINCIPU

- **Chemické metody (chemické reakce)**
  - ✓ Gravimetrie (vážková analýza)
  - ✓ Volumetrie (odměrná analýza)
- **Fyzikálně-chemické a fyzikální metody**
  - ✓ Spektroskopické (záření, částice – elektrony, ionty)
  - ✓ Separační (rozdělení složek v čase a prostoru mezi 2 fáze)
  - ✓ Elektrochemické (elektrodové děje)
- **Biochemické metody (enzymy, mikroorganismy)**

KLASIFIKACE ANALYTICKÝCH METOD PODLE OBJEKTU ANALÝZY

- **Materiál (příklady):**
  - ✓ analýza vody, geologických materiálů, metalurgických materiálů, keramiky, stavebních hmot, životního prostředí, léčiv, potravin, klinická analýza
- **Typ stanovované složky-analytu (příklady):**
  - ✓ prvková analýza anorganických i organických vzorků
  - ✓ analýza organických sloučenin
  - ✓ analýza radioaktivních izotopů
- **Obsah stanovovaných složek**
  - ✓ celková analýza (hlavní složky, $\Sigma=100\%$)
  - ✓ stopová ($\mu\text{g/g}$) a ultrastopová (ng/g , pg/g) analýza
- **Velikost vzorku (g, mg, μg , ng, μl , nl)**

PRVKOVÁ ANALÝZA

- **Prvková analýza umožňuje**
  - ověřit přítomnost prvku (**kvalitativní analýza**)
  - stanovit jeho koncentraci (**kvantitativní analýza**)
  - identifikovat strukturu, v níž je přítomen (**strukturní a.**)
  - identifikovat sloučeninu, v níž je vázán (**speciace**)
- **WHOWHO analysis**
  - **what** (qualitative)
  - **how much** (quantitative)
  - **where** (structure)
  - **how bound** (speciation)
- **Cílem je najít vztah mezi složením a vlastnostmi**

OBEČNÝ POSTUP PŘI ANALÝZE

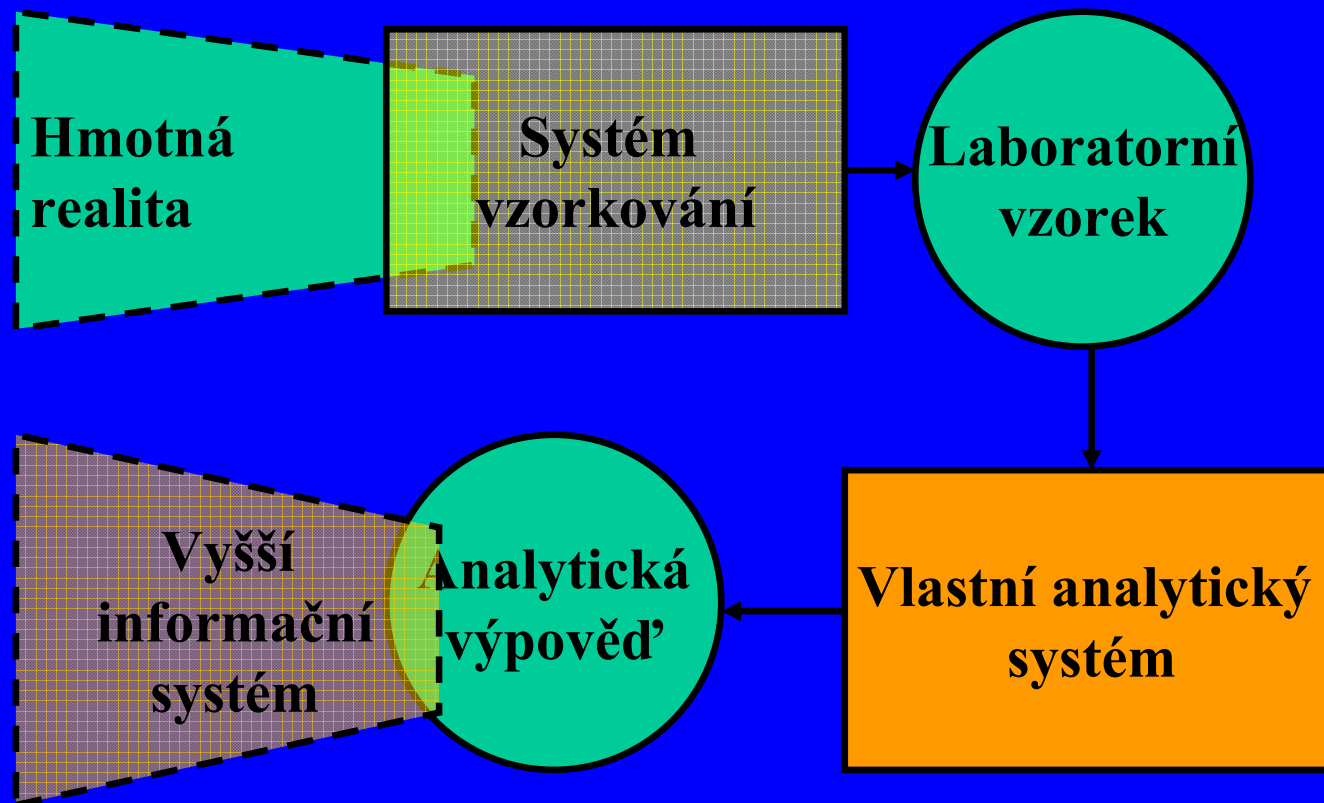
- **Odběr vzorku**
  - ✓ Reprezentativní vzorek
  - ✓ Homogenní vzorek
- **Převedení vzorku na formu vhodnou k analýze**
  - ✓ Rozklad, rozpouštění, lisování práškových vzorků
  - ✓ Separace složek (od matrice, rozdělení složek), zkoncentrování složek
- **Měření analytického signálu**
  - ✓ Hmotnost, objem, tok elektromagnetického záření nebo iontů, elektrický potenciál, proud, náboj, vodivost
- **Vyhodnocení dat**
  - ✓ Střední hodnota, chyby, nejistoty stanovení, validace
- **Závěry a zpráva**

ANALYTICKÝ SYSTÉM

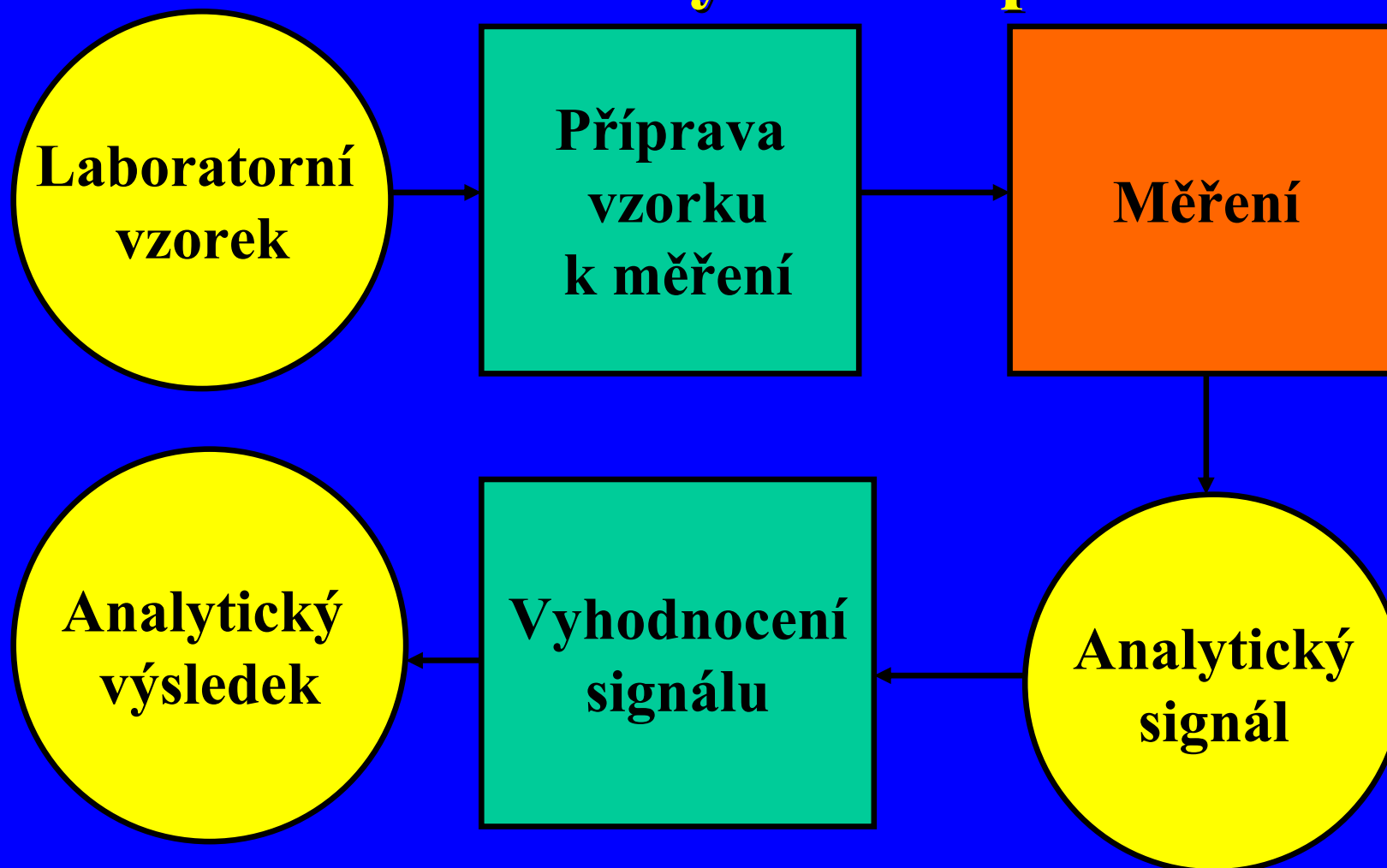
je subsystém vyššího informačního systému

- **Analytický a vzorkovací systém**

VLASTNÍ ANALYTICKÝ SYSTÉM

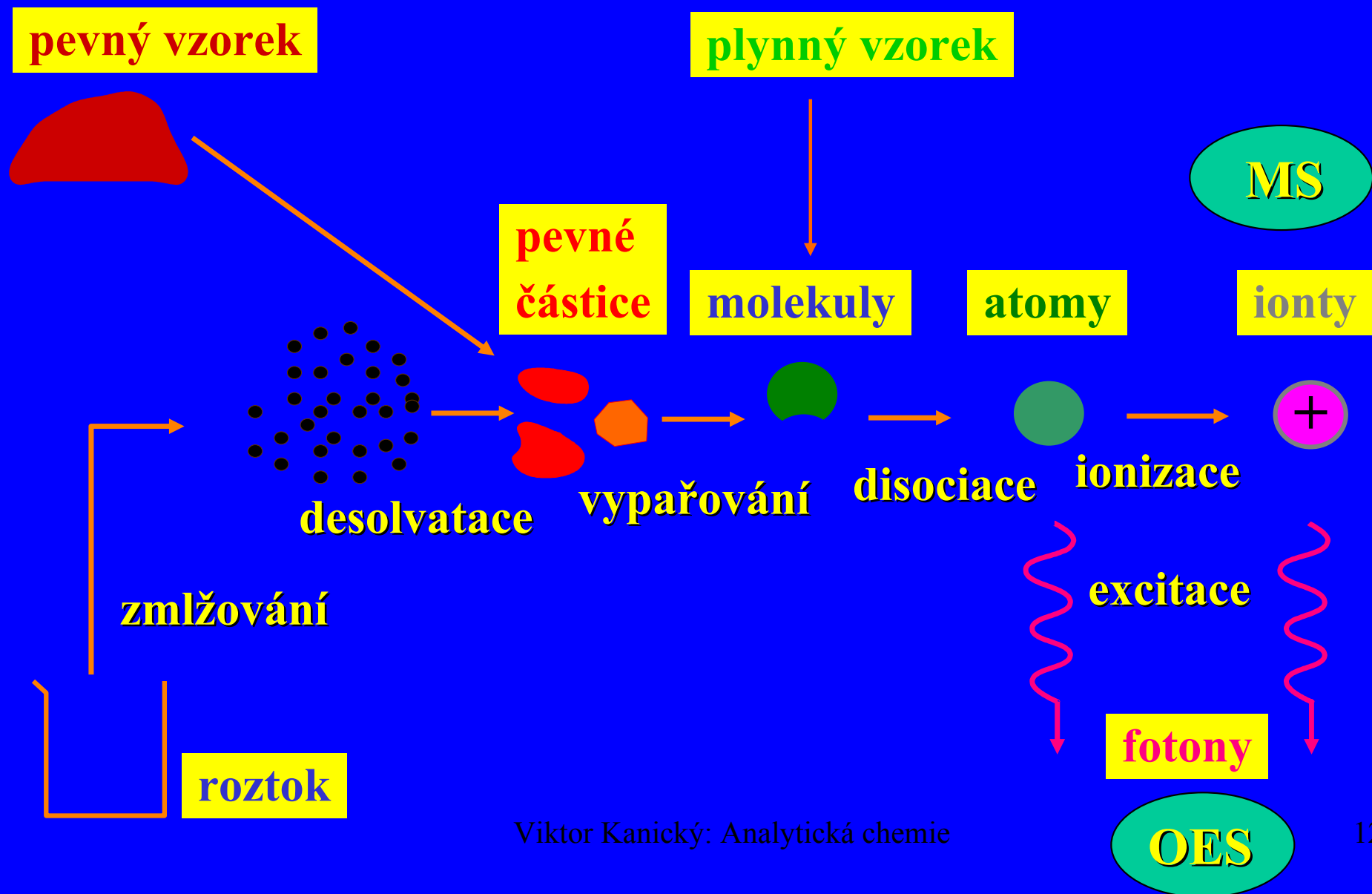
Schéma analytického procesu

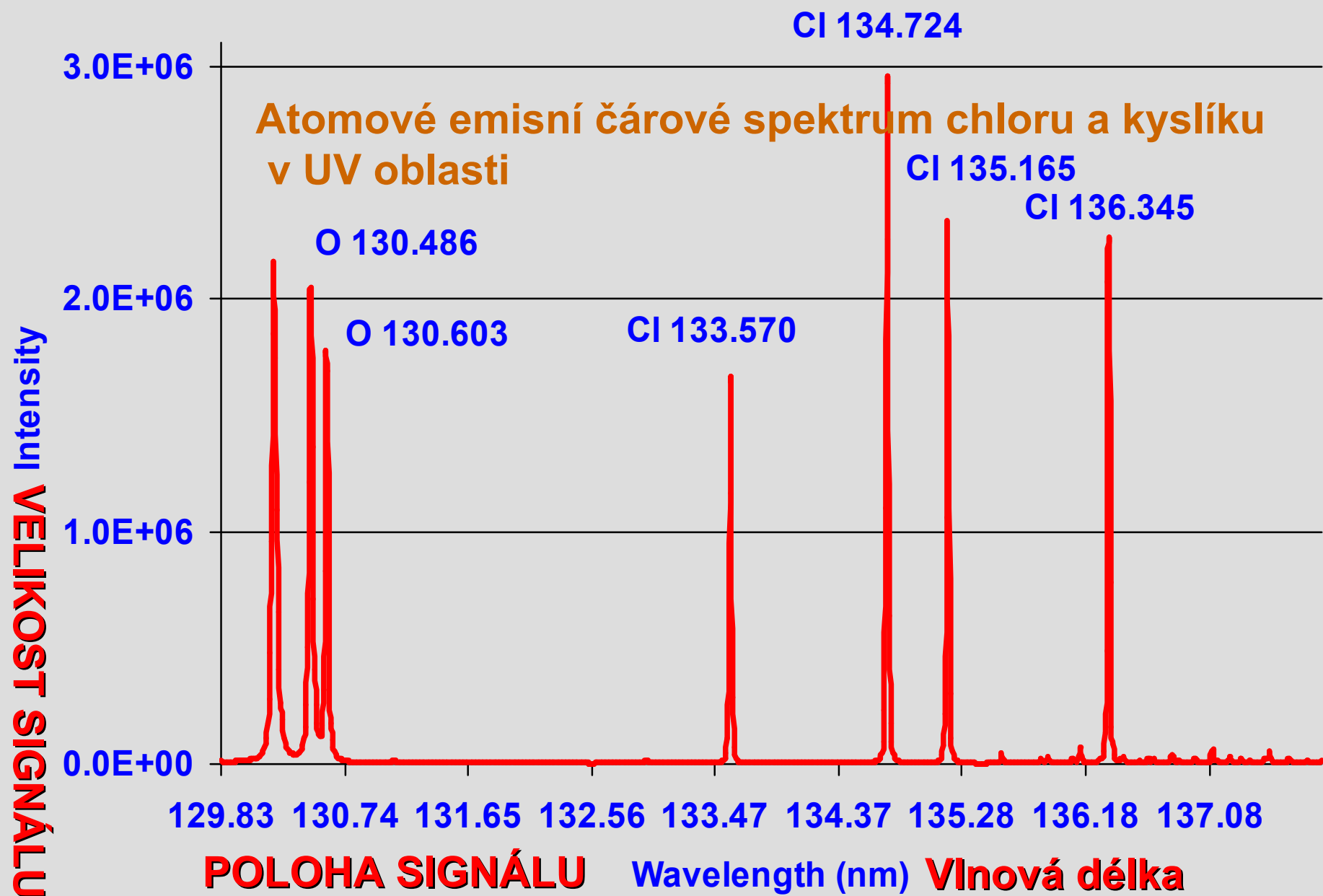
ANALYTICKÝ SIGNÁL

- Analytická chemie je věda o tvorbě a vyhodnocování analytických signálů (AS), nesoucích informaci o chemickém složení vzorku.
- AS má 2 stránky:
  - ✓ **polohu** (vlnová délka záření, půlvlnový potenciál v polarografii) která odpovídá **kvalitě (Co?)**
  - ✓ **velikost, intenzitu** (zářivý tok, limitní difúzní proud), která odpovídá **kvantitě (Kolik?)**
- Intenzita analytického signálu je obecně funkcí koncentrace stanované složky c_A , koncentrací dalších složek c_{zi} , a řady proměnných p_j (instrumentální parametry, činidla) $S = S(c_A, c_{zi}, p_j)$

Generování analytického signálu v atomové optické emisní (OES) a hmotnostní spektrometrii (MS)

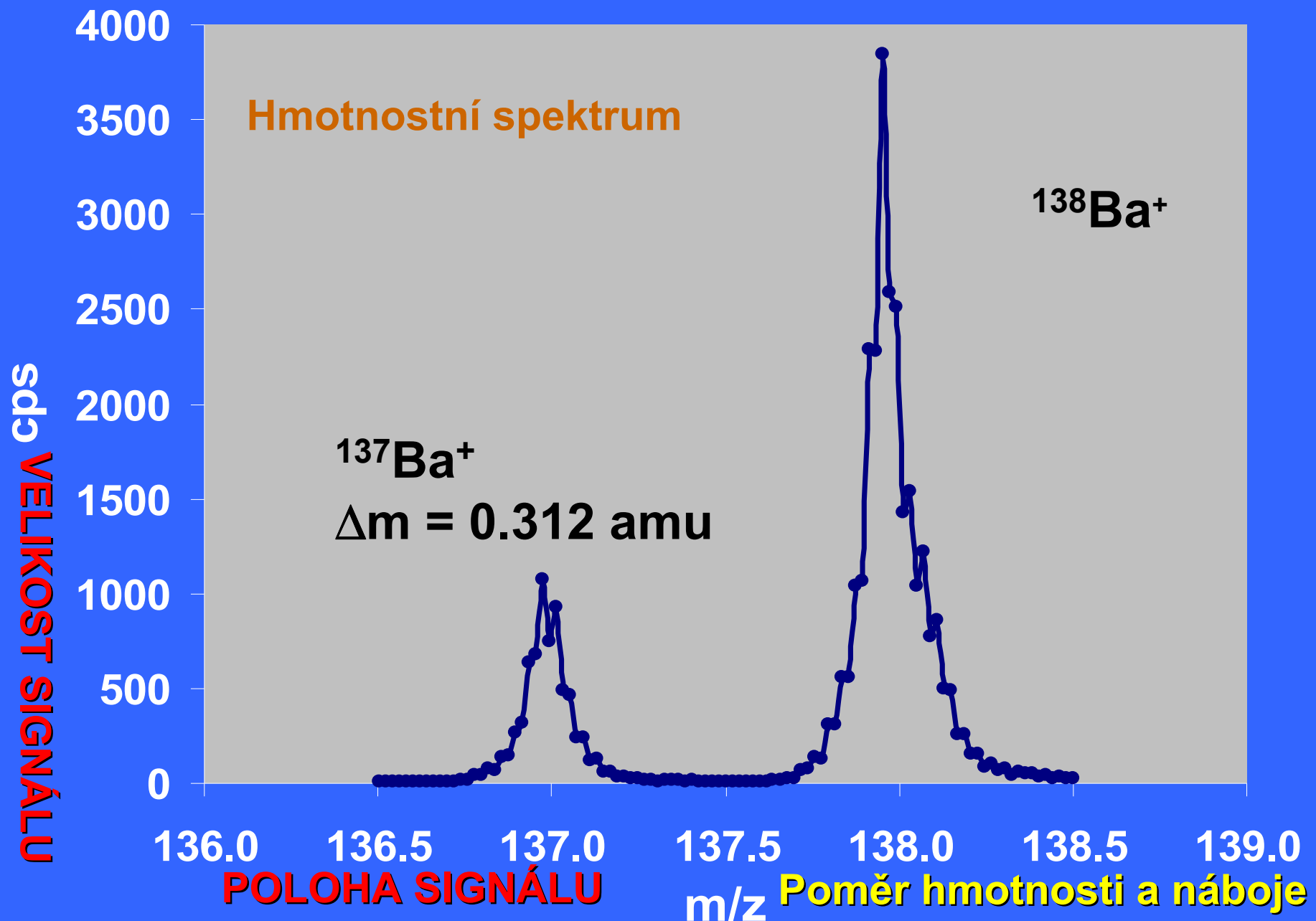

Atomová (optická) emisní spektrometrie s indukčně vázaným plazmatem ICP-AES, ICP-OES

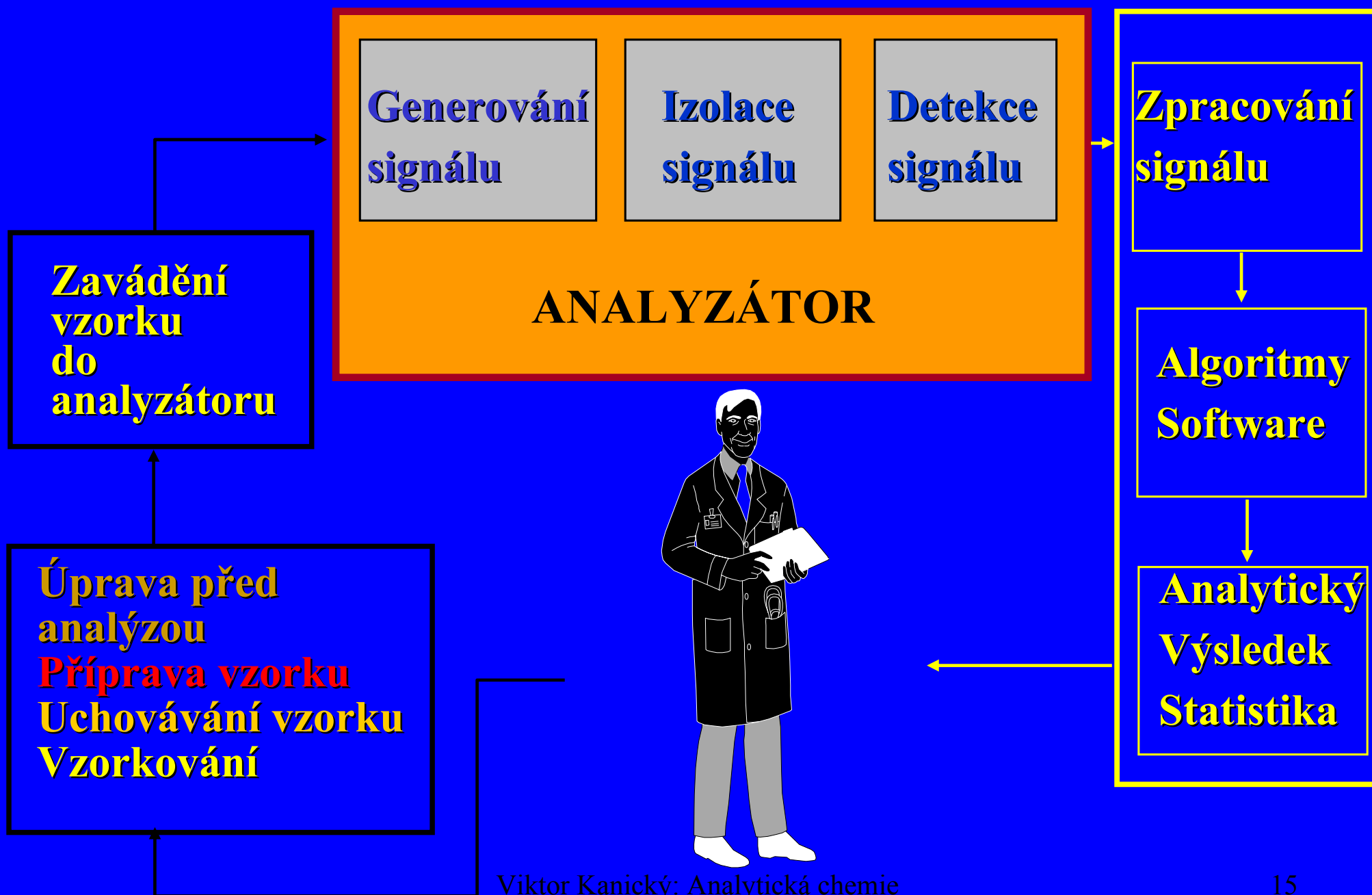

Hmotnostní spektrometrie ICP-TOF-MS

rozlišení ve střední oblasti m/z : $^{137}\text{Ba}^+$ and $^{138}\text{Ba}^+$

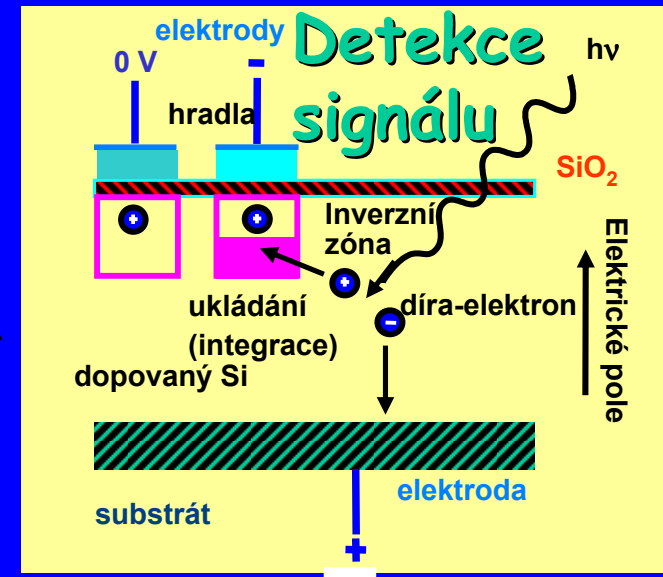
SCHÉMA ANALYTICKÉHO PROCESU

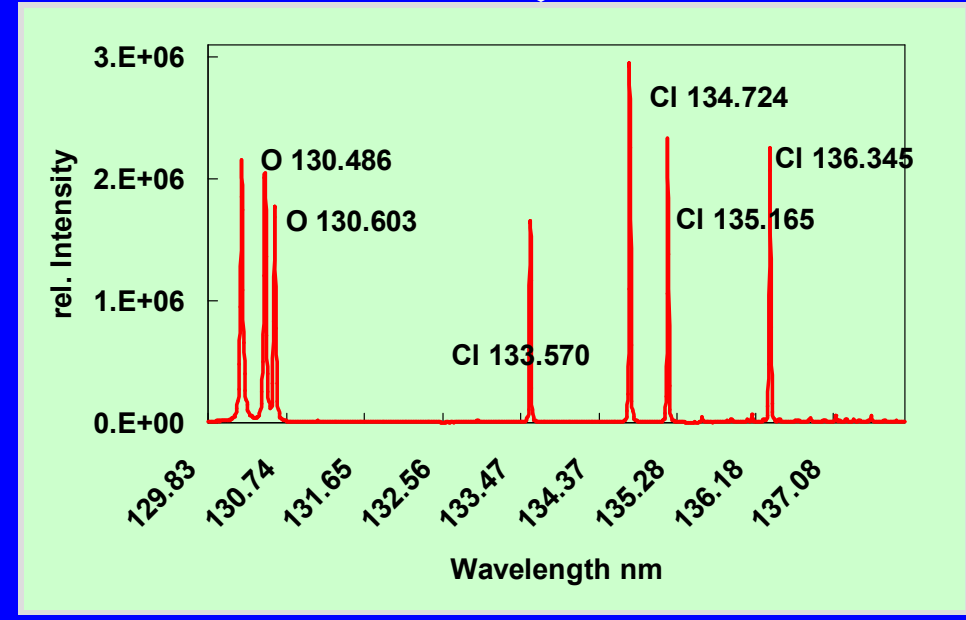
Indukčně vázané plazma

Spektrometr-polychromátor

CCD

Čárové atomové spektrum prvku

Zmlžovač
Zavádění vzorku

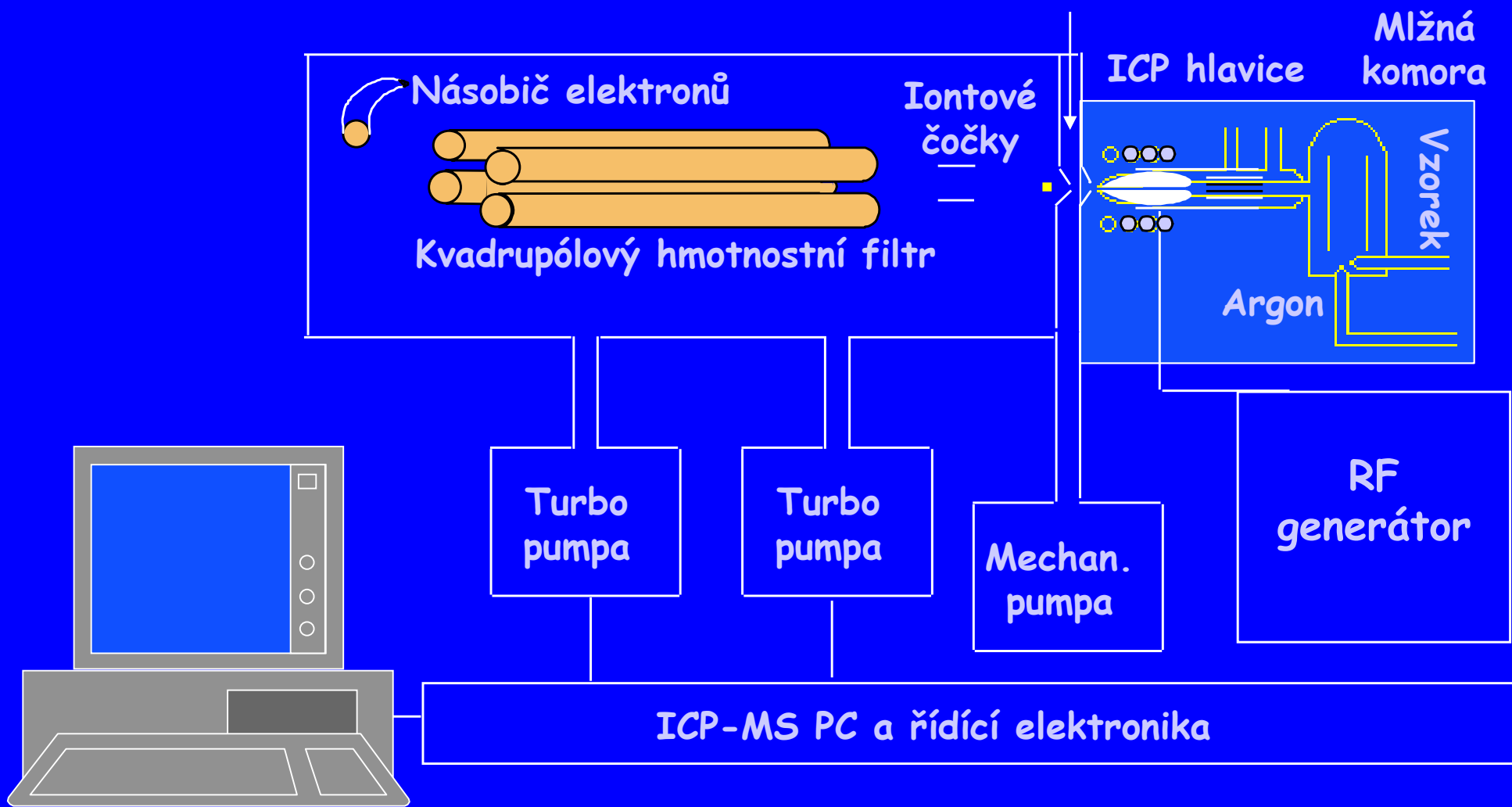
Nosný Ar

Roztok vzorku

Hmotnostní (anorganická) spektrometrie s indukčně vázaným plazmovým zdrojem ICP-MS

Interface Plasma
Spektrometr

ANALYTICKÁ METODA

- **Odběr a skladování vzorku, uchovávání reprezentativního materiálu**
- **Zpracování části vzorku pro kvantitativní stanovení**
- **Vlastní stanovení**
- **Výpočet a prezentace výsledků**

DEFINICE (ISO 3534)

- **Náhodná chyba (random error) = složka chyby měření, která se v průběhu opakování měření téhož vzorku mění nepředpověditelným způsobem (náhodně).**
- **Systematická chyba (systematic error, bias) = složka chyby měření, která se v průběhu opakování měření téhož vzorku nemění, nebo se mění předpověditelným způsobem.**

ANALYTICKÁ METODA

DEFINICE (ISO 3534)

- **Přesnost (precision) = těsnost shody mezi výsledky získanými při opakovaném použití téhož experimentálního postupu za definovaných podmínek (náhodná chyba, random error)**
  - **Opakovatelnost (repeatability)**
  - **Reprodukovatelnost (reproducibility)**
- **Pravdivost (trueness) = těsnost shody mezi „pravdivou (skutečnou) hodnotou“ a střední hodnotou naměřených výsledků (soustavná chyba, systematic error, bias)**
- **Správnost (accuracy) = metoda je správná, je-li současně splněna přesnost i pravdivost výsledků**

OPAKOVATELNOST - REPEATABILITY

- Opakovatelnost představuje náhodné fluktuace naměřených hodnot analytického signálu (resp. výsledků) kolem střední hodnoty v rámci jednoho experimentu (**a series of replicates = série opakování**).
- Příčinou fluktuací je šum (**noise**): v případě emisní spektrometrie – jako příklad:
  - Výstřelový šum - **shot noise (photons)**
  - Blikavý šum - **flicker noise** (šum systému zavádění vzorku)
  - Šum detektoru - **detector noise**
- Opakovatelnost se obvykle vyjadřuje standardní odchylkou (SD) nebo relativní standardní odchylkou (RSD).

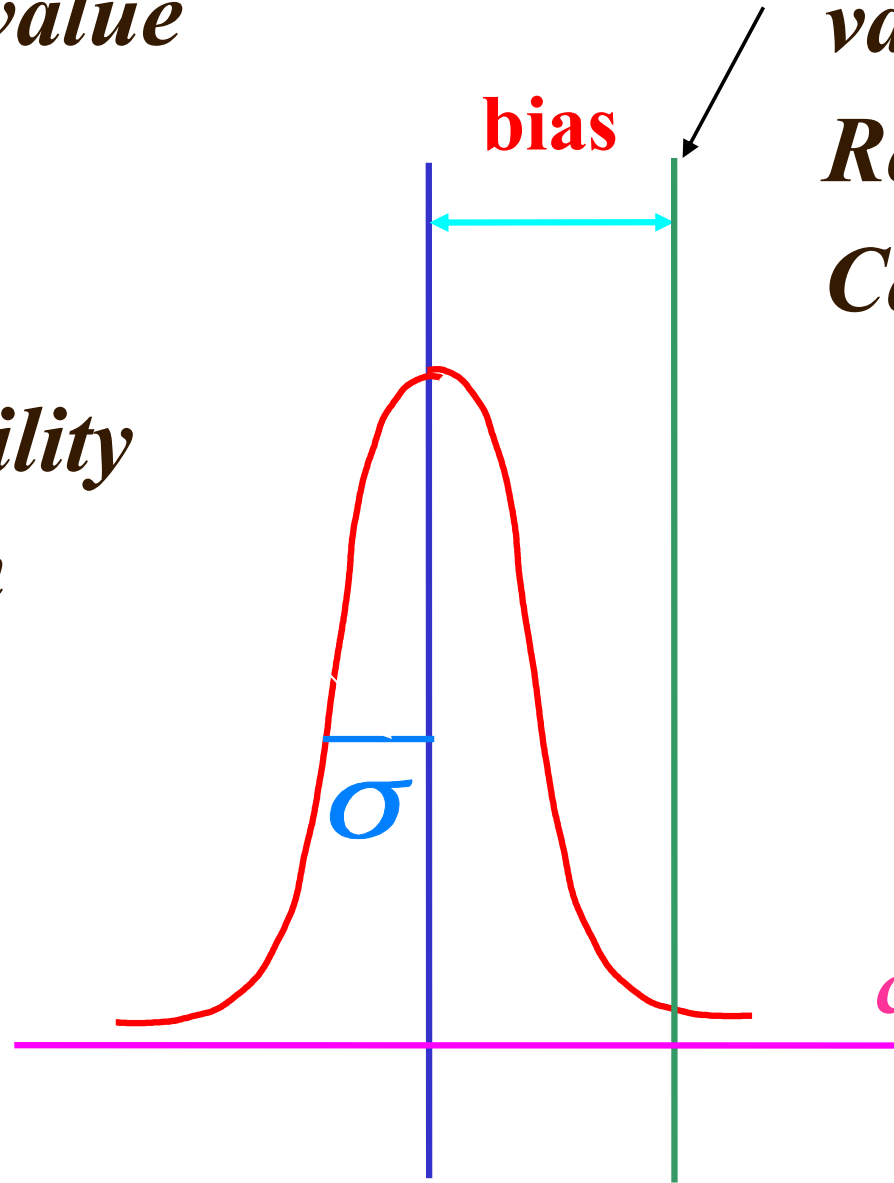
*experimental
value*

*accepted
value*

bias

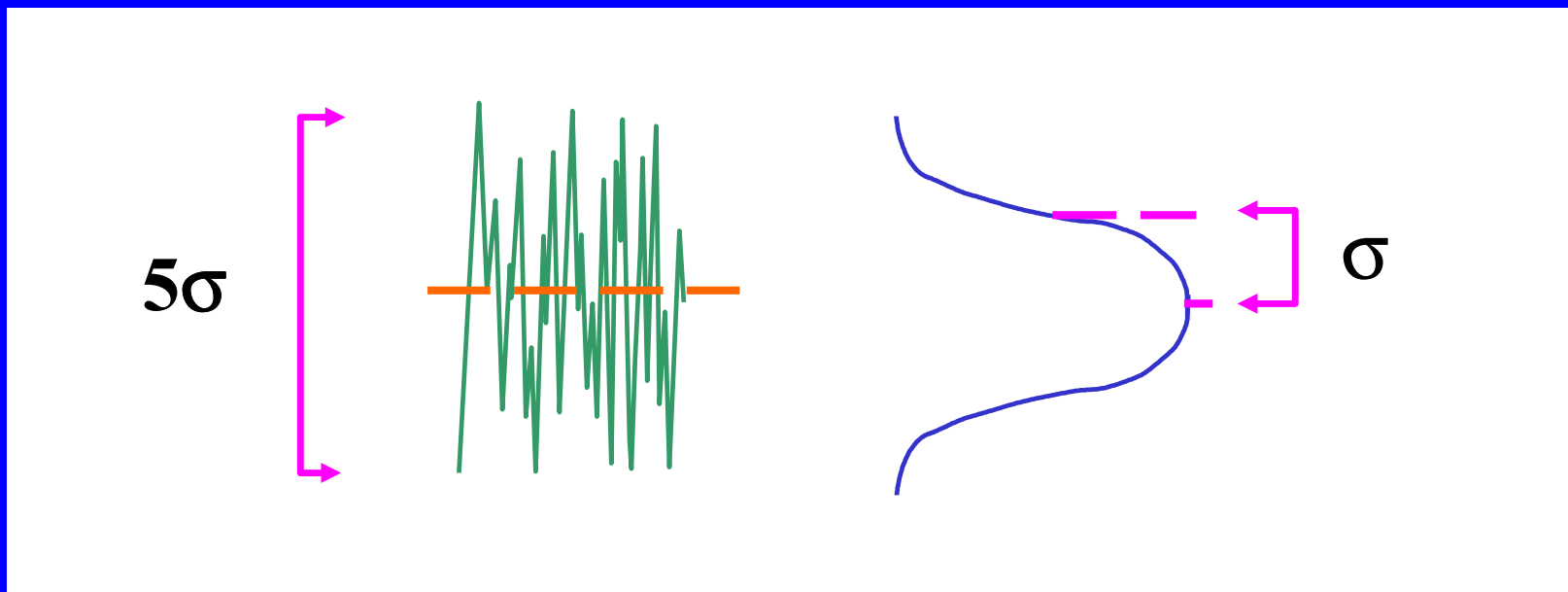
*Recommended,
Certified value*

*repeatability
precision*

concentration

Standardní odchylka a fluktuace špička-špička

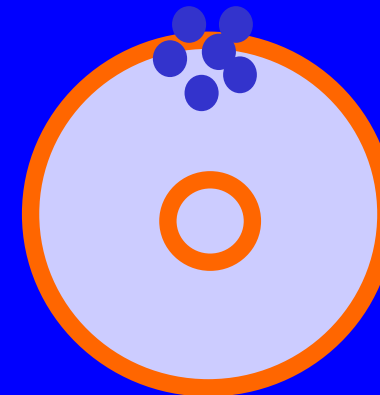
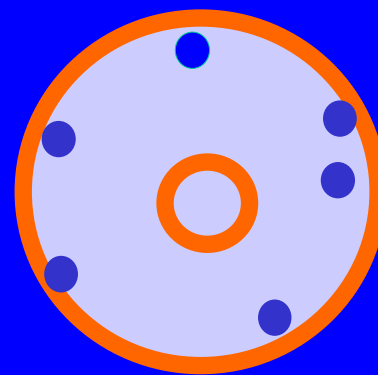
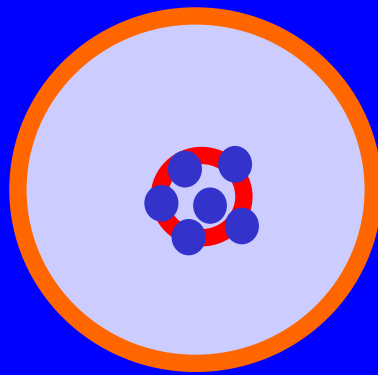

**5σ zahrnuje 99% of the populace.
Pro střední hodnotu 100 a standardní
odchylku 1 jsou fluktuace mezi 97.5 a
102.5.**

REPRODUKOVATELNOST- REPRODUCIBILITY

- ❑ Princip jako v případě opakovatelnosti, navíc se mění jeden další parametr.
- ❑ Reprodukovatelnost může být:
  - ❑ Mezi laboratořemi,
  - ❑ mezi operátory v jedné laboratoři,
  - ❑ mezi různými přístroji,
  - ❑ v různé dny,
  - ❑ atd...

REPEATABILITY x TRUENESS

repeatability

dobrá

špatná

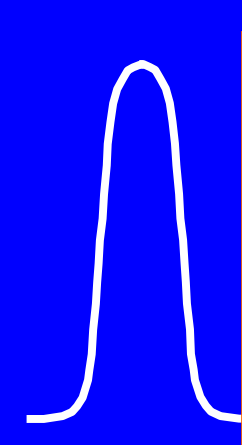
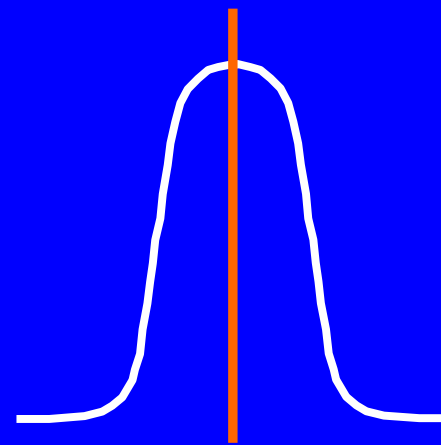
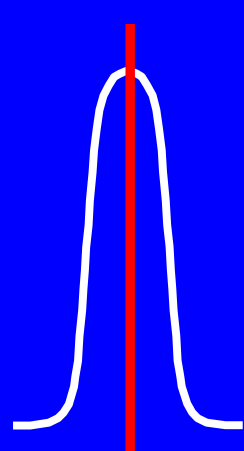
dobrá

trueness

dobrá

dobrá

špatná

PARAMETRY SOUBORŮ DAT

Aritmetický průměr

=střední hodnota

Gaussova = normálního rozdělení, n hodnot

$$\bar{X} = \sum_{i=1}^n \frac{X_i}{n}$$

Výběrová standardní odchylka

=parametr rozptýlení výběrového souboru, používá se pro n>7

$$s = \sqrt{\frac{1}{n-1} \left[\sum_{i=1}^n (X_i - \bar{X})^2 \right]}$$

Medián = střední hodnota
necitlivá na odlehlé hodnoty.

Pro n liché je medián souboru hodnot uspořádaných podle velikosti $X_1, \dots, X_{(n+1)/2}, \dots, X_n$ roven prostřední hodnotě z řady:

$$\tilde{X} = X_{(n+1)/2}$$

Pro n sudé je medián roven průměru centrální dvojice

$$\tilde{X} = \frac{1}{2} (X_{n/2} + X_{n/2+1})$$

PARAMETRY SOUBORŮ - ROZPĚTÍ

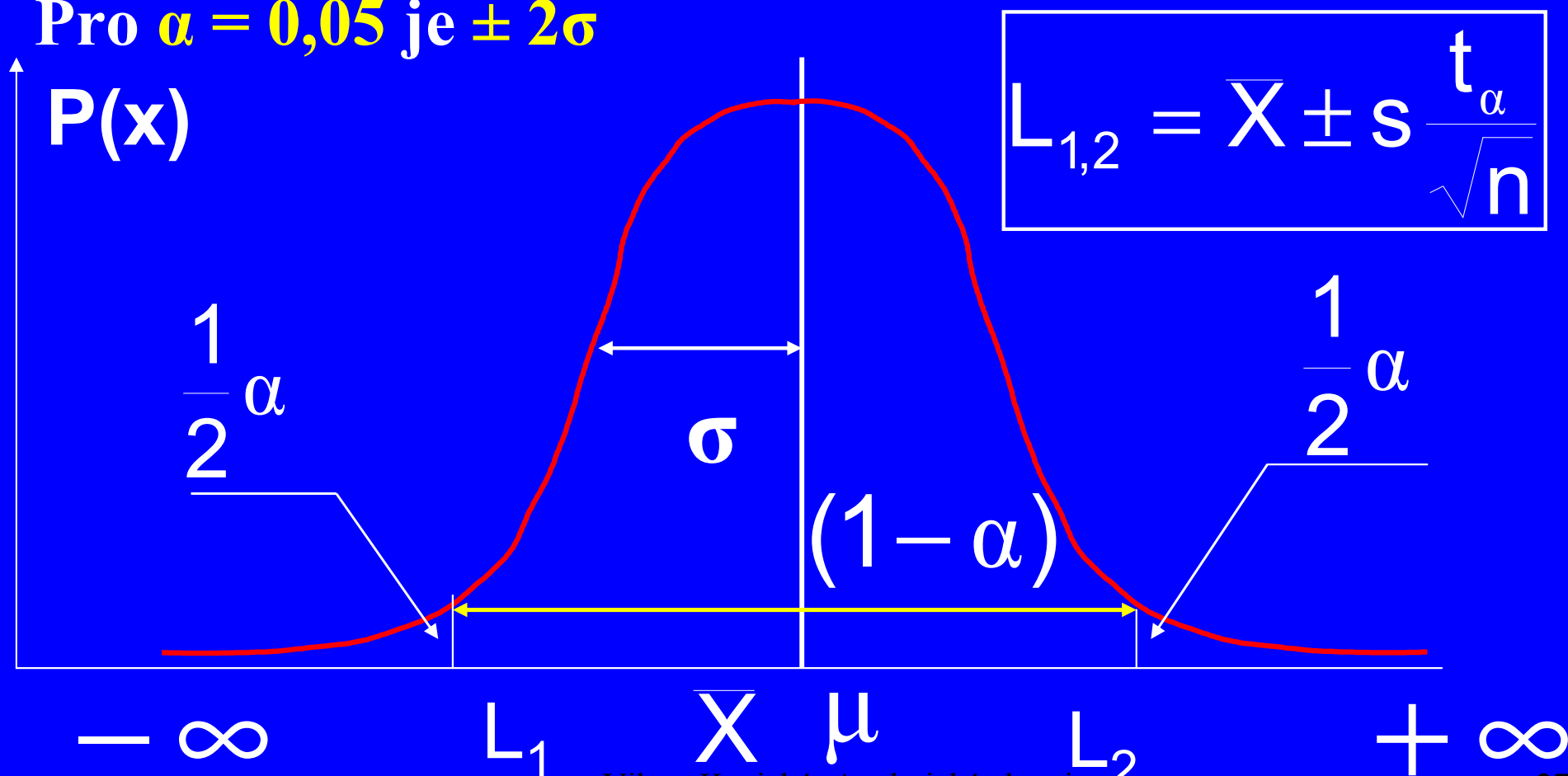
Standardní odchylka s_R souboru pro $n \leq 7$ se vypočte z rozpětí:

$$s_R = k_n \cdot R$$

$$R = X_{\max} - X_{\min}$$

Hladina významnosti a interval spolehlivosti průměru

Hladina významnosti α udává pravděpodobnost, že skutečná hodnota parametru neleží uvnitř tohoto $100(1-\alpha)\%$ ního intervalu. Interval spolehlivosti $L_{1,2}$ průměru $\bar{X}$ na hladině významnosti α je interval, v němž leží správná hodnota μ s pravděpodobností $(1-\alpha)$. Pro $\alpha = 0,05$ je $\pm 2\sigma$

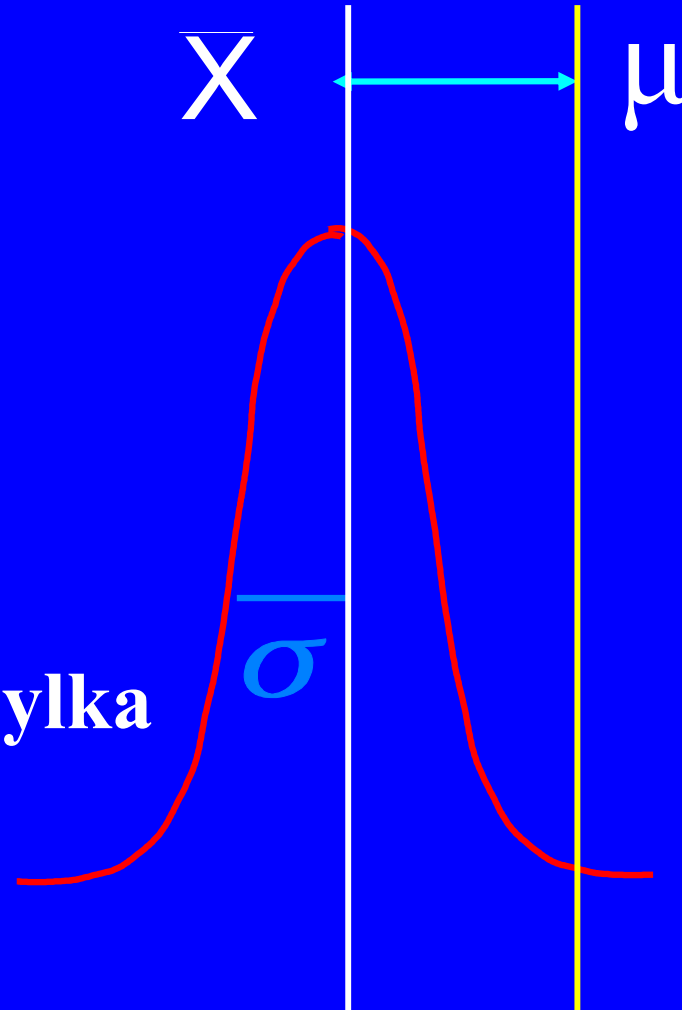

STATISTICKÉ TESTOVÁNÍ

- Porovnávání výsledků analýz.
- **Nulová hypotéza**: předpoklad, že mezi srovnávanými hodnotami není žádný jiný rozdíl než ten, který lze vysvětlit přítomností náhodných chyb.
- Nulová hypotéza H_0 se zamítá, jestliže skutečný rozdíl překročí kritickou hodnotu, která odpovídá předem zvolené hladině významnosti α .
- Riziko, že zamítneme správnou nulovou hypotézu, se označuje jako **chyba 1. druhu**, je dáno hladinou významnosti α . $P_I = 1 - \alpha$ je pravděpodobnost, že akceptujeme správnou nulovou hypotézu

PRAVDIVOST - TRUENESS

Standardní odchylka
s je odhadem σ

TEST PRAVDIVOSTI (TRUENESS)

Studentův test (Gosset) pravdivosti (trueness):

$$t = \frac{|\bar{X} - \mu|}{s/\sqrt{n}} \quad \text{Je-li } t \geq t_{\text{krit}}(v, \alpha) \quad n > 7$$

pro počet stupňů volnosti $v = n-1$ a zvolenou hladinu

významnosti α , např. $\alpha = 0,05$ pro $P = 95\%$, pak je rozdíl

statisticky významný.

TEST PRAVDIVOSTI S POUŽITÍM ROZPĚTÍ

Lordův test (pravdivosti)

$$n \leq 7$$

$$u_n = \frac{|\bar{X} - \mu|}{R}$$

$$u_n \geq n_{\text{krit}}(n, \alpha) \Rightarrow$$

Statisticky
významný rozdíl

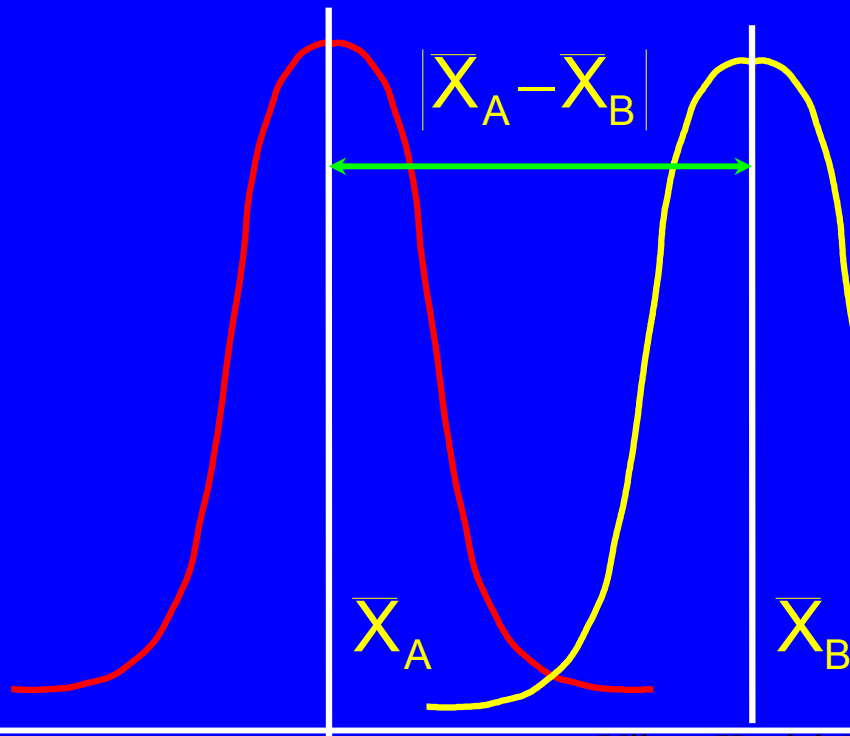
SHODNOST VÝSLEDKŮ

Moorův test shodnosti

$$n_A, n_B \leq 7$$

$$U = \frac{|\bar{X}_A - \bar{X}_B|}{R_A + R_B}$$

$$U \geq U_{\alpha, \text{krit}} \quad n_A \neq n_B, n_A \leq n_B$$

Lordův test shodnosti

$$u = \frac{|\bar{X}_A - \bar{X}_B|}{R_A + R_B} \quad n \leq 7$$

$$u \geq u_{\alpha, \text{krit}} \quad n = n_A = n_B$$

Rozdíl statisticky významný

SHODNOST VÝSLEDKŮ

Testování dvou průměrů (Studentův test)

$$\bar{X}_A, \bar{X}_B \quad n_A, n_B \quad v = n_A + n_B - 2 \quad n_A, n_B \geq 7$$

$$S_A \approx S_B$$

Jestliže je hodnota t větší než kritická hodnota t_{krit} , pak je rozdíl průměrů statisticky významný:

$$t = \frac{|\bar{X}_A - \bar{X}_B|}{s} \cdot \sqrt{\frac{n_A \cdot n_B}{n_A + n_B}} \quad t \geq t_{\text{krit}}(\alpha, v)$$

$$s^2 = \frac{\sum_i (X_{iA} - \bar{X}_A)^2 + \sum_i (X_{iB} - \bar{X}_B)^2}{n_A + n_B - 2}$$

SHODNOST VÝSLEDKŮ

Testování dvou průměrů (Studentův test)

$$n = n_A = n_B$$

$$t = \frac{|\bar{X}_A - \bar{X}_B|}{\sqrt{(s_A^2 + s_B^2)}} \cdot \sqrt{(n-1)} \quad t \geq t_{\text{krit}}(\alpha, \nu)$$

Je –li **t** větší než kritická hodnota, pak je rozdíl statisticky významný.

VYLOUČENÍ ODLEHLÝCH VÝSLEDKŮ

T-test; Grubbsův test: pro $n > 7$

$$X_1 \leq X_2 \leq \dots \leq X_n \quad T_1 = \frac{\bar{X} - X_1}{S_n} \quad T_n = \frac{X_n - \bar{X}}{S_n}$$

$$\bar{X} = \sum_{i=1}^n \frac{X_i}{n} \quad S_n = \sqrt{\frac{1}{n} \left[\sum_{i=1}^n (X_i - \bar{X})^2 \right]}$$

$$T_1, T_n \geq T_{\text{krit}}(\alpha, n) \Rightarrow \text{krajní hodnoty jsou odlehlé}$$

VYLOUČENÍ ODLEHLÝCH VÝSLEDKŮ

Q-test; Dean-Dixonův test: pro $n \leq 7$

$$X_1 \leq X_2 \leq \dots \leq X_n$$

$$Q_1 = \frac{X_2 - X_1}{R} \quad Q_n = \frac{X_n - X_{n-1}}{R} \quad 3 \leq n \leq 7$$

jestliže

$$Q_1, Q_n \geq Q_{\text{krit}}(\alpha, \nu)$$

pak jsou hodnoty Q_1 a Q_n odlehlé

TYPY ANALYTICKÝCH METOD

- **Návrh ISO Guide 32 klasifikuje metody chemické analýzy podle charakteru kalibračního postupu:**
  - 1. Absolutní metody (calculable methods) – výsledek lze vypočítat na základě vztahů plynoucích přímo z chemických a fyzikálních zákonů s použitím naměřených veličin (titrace, vážková stanovení, coulometrie)**
  - 2. Relativní metody – analyzovaný vzorek se srovnává se sadou kalibračních vzorků se známými obsahy s použitím detekčního systému, který má lineární odezvu na koncentraci stanovované složky. Rozdíly mezi kalibračními a analyzovanými vzorky nemají vliv na signál ve srovnání s velikostí nejistoty měření. Vzorky lze před měřením upravit (přizpůsobení matrice kalibračních vzorků matici analyzovaných vzorků, eliminace interferencí).**

TYPY ANALYTICKÝCH METOD

3. **Srovnávací metody (comparative)** - analyzovaný vzorek se srovnává se sadou kalibračních vzorků se známými obsahy s použitím detekčního systému, který reaguje nejen na stanovované složky, ale i na změnu složení matrice. Kalibrování takové metody vyžaduje použití certifikovaných referenčních materiálů (CRM). Jedná se o rychlé metody pro kontrolu technologických procesů (vlnově-dispersní rentgenová fluorescenční spektrometrie při výrobě oceli, slitin, práškových oxidů, keramických materiálů, atd.)

ANALYTICKÝ CHEMIK

- **80% v průmyslových laboratořích, analytický chemik je řešitelem otázek a problémů**
- **Kvalitní teoretické vědomosti o používaných metodách a schopnost vyvíjet experimentální techniky a volit relevantní, optimální metody**
- **Vývoj specializovaných analytických postupů pro analýzu rutinních i jedinečných, neobvyklých vzorků, komunikace s odborníky z ostatních oborů pro získání informací o analyzovaných materiálech, schopnost zvolit kompromis mezi cenou analýzy a její správností**

PROSTŘEDÍ PRŮMYSLOVÉ ANALYTICKÉ LABORATOŘE

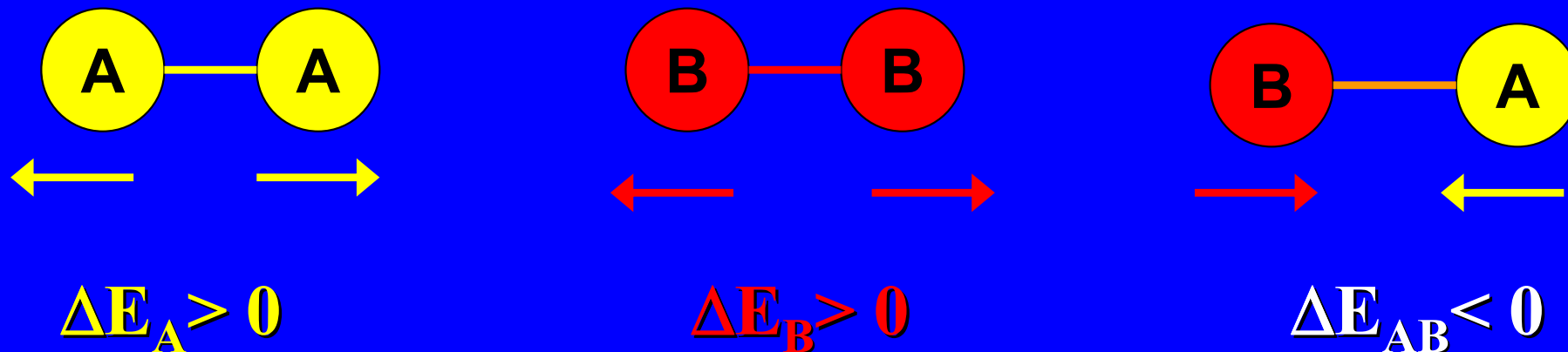
METODA ŘEŠENÍ ANALYTICKÉHO PROBLÉMU

- **znalost chemie daného problému**
- **znalost vzorkování a zpracování vzorku**
- **použití vhodných separačních metod**
- **použití správné kalibrace a standardů**
- **výběr nejlepší metody pro měření analytického signálu**

TEORETICKÉ ZÁKLADY ANALYTICKÉ CHEMIE

ROZPOUŠTĚNÍ LÁTEK A ROZTOKY

- Roztok: pevný, kapalný i plynný
- Analytická chemie – kapalná rozpouštědla
- Rozpouštění = překonávání intermolekulárních sil mezi částicemi rozpouštěné látky A = rozptýlení látky v rozpouštědle B

$$\Delta E_A + \Delta E_B + \Delta E_{AB} < 0 \Rightarrow \Delta E_{AB} > \Delta E_A + \Delta E_B$$

POVAHA SIL PŘEKONÁVANÝCH PŘI ROZPOUŠTĚNÍ

Rozpouštěná látka	Rozpouštědlo	Povaha intermolekulárních sil	Rozpustnost
Elektrolyt	Polární	Podobná	
Elektrolyt	Nepolární	Různá	
Neelektrolyt	Polární	Různá	
Neelektrolyt	Nepolární	Podobná	

ROZPOUŠTĚNÍ

Relativní permitivita $\approx \epsilon_R$ dielektrická konstanta

Dipólový moment D

- **Nepolární rozpouštědla**
- **van der Waalsovy síly**

Tuhé neelektrolyty:

Rozpustnost je dána (do 10^{-3} mol/l) $\Delta H_t =$ skupen. teplo tání $\approx$ oddálení a rozptýlení částic

Kapaliny: mísitelnost podle ϵ_R

Plyny-nepolární molekuly:

O_2, N_2, H_2, CH_4 rozpustné lépe v n-pentanu, n-hexanu než ve vodě

- **Polární rozpouštědla**
- **Elektrostatické síly**

$H_2O: D = 1,84; \epsilon_R = 80$

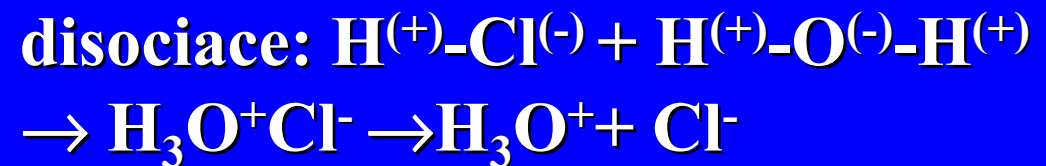
Odstínění přitažlivých sil mezi ionty v roztoku

Iontové sloučeniny: disociace

Disociační stupeň α , vodivost, silné elektrolyty, konc. $\times$ aktivita

Polární sloučeniny: ionizace +

ROZPUSTNOST ELEKTROLYTŮ VE VODĚ

- Tuhý elektrolyt
  - Ionty v krystalové mřížce
  - Polární molekuly
- Energie potřebná pro porušení vazby – získání hydratací iontů
 $\Rightarrow$ rozpustnost $\approx \Delta E$ (pevnost vazby, hydratace)
- Pevnost vazby v iontových sloučeninách – mřížková energie $U = f(z, r, k)$, $z =$ náboj, $r =$ poloměr iontu, $k =$ koordinační č.
- $U = \text{konst. } z^2/r_0$ pro podobné ionty, $r_0 = r_K + r_A$
 r_K, r_A - krystalografické hodnoty $\Rightarrow$ vliv jednotlivých iontů
 $(dU/dr) = \text{konst}(z^2/r_0^2) = \text{konst}(z/r_0)^2$ čtverec iontového potenciálu, změny v řadě podobných sloučenin
- Hydratační energie iontů E_H – je úměrná:
  - Pevnosti vazby mezi iontem a molekulou vody (dipól) $\approx z^2/r$
  - Počtu koordinovaných molekul vody
- Ionty poutají molekuly H_2O tím silněji, čím je větší z a menší r
- Změna $E_H \approx \text{konst}(z^2/r^2) \approx z/r$

ROZPUSTNOST ELEKTROLYTŮ VE VODĚ

- Iontový potenciál z/r klesá (**z** klesá, **r** roste) $\Rightarrow U, E_H$ klesají, hydratační energie klesá pomaleji, protože při větším r se koordinuje větší počet molekul vody (kompenzace poklesu)
- Rozpustnost iontových sloučenin závisí na bilanci $E_H + U$
  - Ionizace (disociace) = endotermní proces, $U > 0$
  - Hydratace = exotermní proces, $E_H < 0$
- Látka se rozpouští:
  - dobře, je-li $E_H + U < 0$, ($U < |E_H|$)
  - obtížně, je-li $E_H + U > 0$, ($U > |E_H|$)
- Rozpustnost fluoridů alkalických kovů roste $LiF \Rightarrow CsF$, protože U klesá od $Li \rightarrow Cs$ rychleji než E_H (pokles E_H brzděn nárůstem koordinovaných molekul H_2O ($Li^+ 4H_2O, Cs^+ 8H_2O$))

ROZPUSTNOST ELEKTROLYTŮ VE VODĚ

- Rozpustnost solí malého iontu (Li^+ , Na^+ , F^-) se zvětšuje s poklesem z/r protiiontu: $\text{LiF} < \text{LiCl} = \text{LiBr} < \text{LiI}$; $\text{NaF} < \text{NaCl} < \text{NaBr} < \text{NaI}$; $\text{LiF} < \text{NaF} < \text{KF} < \text{CsF}$
- Rozpustnost solí velkého iontu (Cs^+ , I^-) se zmenšuje s poklesem z/r protiiontu: $\text{CsF} > \text{CsCl} > \text{CsBr} > \text{CsI}$; $\text{LiI} > \text{NaI} > \text{KI} > \text{RbI} > \text{CsI}$
- Rozpustnost solí středního iontu (K^+ , Rb^+ , Cl^- , Br^-) se nejdříve s poklesem z/r zmenšuje a pak mírně roste nebo je konstantní: $\text{KF} > \text{KCl} > \text{KBr} > \text{KI}$; $\text{RbF} > \text{RbCl} > \text{RbBr} < \text{RbI}$; $\text{LiCl} > \text{NaCl} > \text{KCl} < \text{RbCl} < \text{CsCl}$
- OH^- = malý ion $\Rightarrow \text{Mg}(\text{OH})_2 < \text{Ca}(\text{OH})_2 < \text{Sr}(\text{OH})_2 < \text{Ba}(\text{OH})_2$
- Iontový potenciál: **3,08**   **2,02**   **1,77**   **1,48**
- Velké ionty: PO_4^{3-} , SO_4^{2-} , $\text{S}_2\text{O}_3^{2-}$, SiF_6^{2-} , CrO_4^{2-} , IO_3^- , NO_3^- : $\Rightarrow \text{Mg}^{2+} > \text{Ca}^{2+} > \text{Sr}^{2+} > \text{Ba}^{2+}$ (v tomto smyslu klesá z/r kationtů)

ROZPUSTNOST ELEKTROLYTŮ VE VODĚ

- Vliv struktury elektronového obalu - příklad Pb^{2+} a Tl^+ :

Pb^{2+}	2	8	18	32	2	PbS	PbCrO_4	PbI_2	PbCl_2
Tl^+	2	8	18	32	2	Tl_2S	Tl_2CrO_4	TlI_2	TlCl

- Podobnost Rb^+ s Tl^+ Málo rozpustné soli
  - Rozpustné hydroxidy RbOH , TlOH a karbonáty Rb_2CO_3 , Tl_2CO_3
  - Málo rozpustné $\text{Rb}_2[\text{PtCl}_6]$, $\text{Tl}_2[\text{PtCl}_6]$
- Výjimka: F^- : $\text{CaF}_2 < \text{SrF}_2 < \text{MgF}_2 < \text{BaF}_2$ (malý ion)
- Výjimka: CO_3^{2-} : $\text{Mg}^{2+} > \text{Ca}^{2+} > \text{Ba}^{2+} > \text{Sr}^{2+}$ (velký ion)
- Výjimka: $\text{C}_2\text{O}_4^{2-}$: $\text{Ca}^{2+} > \text{Sr}^{2+} > \text{Ba}^{2+} > \text{Mg}^{2+}$ (velký ion)
- Vliv z/r na rozpustnost solí kationtů přechodných prvků je omezený – převažuje vliv neobsazených d-orbitalů (ligandové pole, stabilizační energie)

ROZPUSTNOST ELEKTROLYTŮ VE VODĚ

- **Elektrolyty s polární kovalentní vazbou**
- **Pevnost vazby je větší, než odpovídá iontové přitažlivosti**
- **Čím menší rozdíl elektronegativit, tím pevnější vazba a tedy menší rozpustnost**
- **Příklad: podle z/r by měla být rozpustnost AgCl srovnatelná s rozpustností KCl, obecně halogenidů, pouze AgF je dobře rozpustný.**

TEORETICKÉ ZÁKLADY ANALYTICKÉ CHEMIE

- **Analytické reakce:**
  - Úprava vzorku (rozklad)
  - Dělení a zkoncentrování složek v roztoku
  - Vlastní stanovení
- **Hodnocení chemické reakce:**
  - Termodynamické kritérium
  - Kinetické kritérium
  - Chemická termodynamika-změna energie
  - Chemická kinetika –cesta, mechanismus, rychlost reakce
- **Analytické reakce probíhají (v roztocích)**
  - za konstantního tlaku
  - za konstantní teploty
- **Změna obsahu energie = změna Gibbsovy energie**
- **Kinetika:**
  - Iontové reakce
  - Radikálové reakce

POŽADAVKY NA ANALYTICKÉ REAKCE

1. Rychlé reakce - během promíchání (titrace)
2. Jednoznačné - bez vedlejších produktů
3. Úplnost přeměny – rovnováha → produkty

Chemická rovnováha

- Srážková teorie chemických reakcí

N_A N_B – počet částic v daném objemu

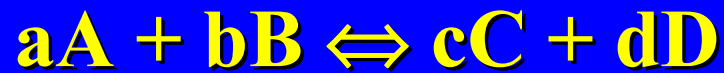
Počet srážek AB je dán kombinačním číslem:

$$\begin{aligned} \frac{(N_A + N_B)!}{2!(N_A + N_B - 2)!} - \frac{N_A!}{2!(N_A - 2)!} - \frac{N_B!}{2!(N_B - 2)!} = \\ = N_A \cdot N_B \end{aligned}$$

Obdobně pro $aA + bB \rightleftharpoons A_a B_b$ je počet možných seskupení =
 $= \frac{(N_A)^a \cdot (N_B)^b}{a! \cdot b!}$

Okamžitá rychlost reakce

$$v = k[A]^a \cdot [B]^b$$

$$v=k[A]^a \cdot [B]^b \quad v'=k'[C]^c \cdot [D]^d \quad K = k/k'$$

Termodynamická rovnovážná konstanta

$$K_a = \frac{a_C^c \times a_D^d}{a_A^a \times a_B^b}$$

Standardní termodynamické veličiny ΔG° , ΔH° , ΔS°

$$\Delta G^\circ = \Delta H^\circ - T \Delta S^\circ = -RT \ln K_a \quad T, p = \text{konst.}$$

$\Delta =$ konečný – výchozí stav, $R = 8,314 \text{ J K}^{-1}\text{mol}^{-1}$

$$\Delta G^\circ = 5,708 \cdot 10^3 \log K_a, \Delta G^\circ \approx \text{J mol}^{-1}$$

Koncentrace látková molární $c_A = n_A/V$

n_A - počet molů, V – objem

Aktivita $a_A = [A] \gamma_A$ [A]-rovnovážná koncentrace
 γ_A – aktivní koeficient, vyjadřuje rozdíly v chování:
solvatace, mezioontové elektrostatické působení

Koncentrační $\times$ termodynamická konstanta

$$K_a = \frac{[C]^c [D]^d}{[A]^a [B]^b} \cdot \frac{\gamma_C^c \gamma_D^d}{\gamma_A^a \gamma_B^b} = K \cdot \frac{\gamma_C^c \gamma_D^d}{\gamma_A^a \gamma_B^b}$$

• Aktivní koeficienty, teorie Debye-Hückel:

✓ Molální aktivní koef. γ

✓ Molární aktivní koef. γ

✓ Molární zlomek, aktivní koef. f

- Silné elektrolyty

- Debye-Hückel:

- $-\log \gamma = 0.5115 \cdot z_i^2 \sqrt{I} / [1 + \sqrt{I}]$ 25°C, z_i – náboj iontu,

- $I = \frac{1}{2} \sum c_i z_i^2$ iontová síla

- platí pro $c < 10^{-3}$ mol/l

- Limitní D-H vztah: $-\log y_i = 0.5115 z_i^2 \sqrt{I}$

- Slabé elektrolyty (za nepřítomnosti silných elektrolytů)

- Aktivita = molární koncentrace, platí pro molekuly bez náboje do $c < 0,1$ mol/l (nedisociované slabé elektrolyty)

- Neelektrolyty (za přítomnosti silných elektrolytů)

- Pro koncentrace $c_0 < 0,5$ mol/l a $I < 5$ je

- $\log y_0 = k \cdot I$

- aktivita neelektrolytů v přítomnosti iontů roste $\Rightarrow$ jejich rozpustnost klesá (tzv. vysolování z roztoků)

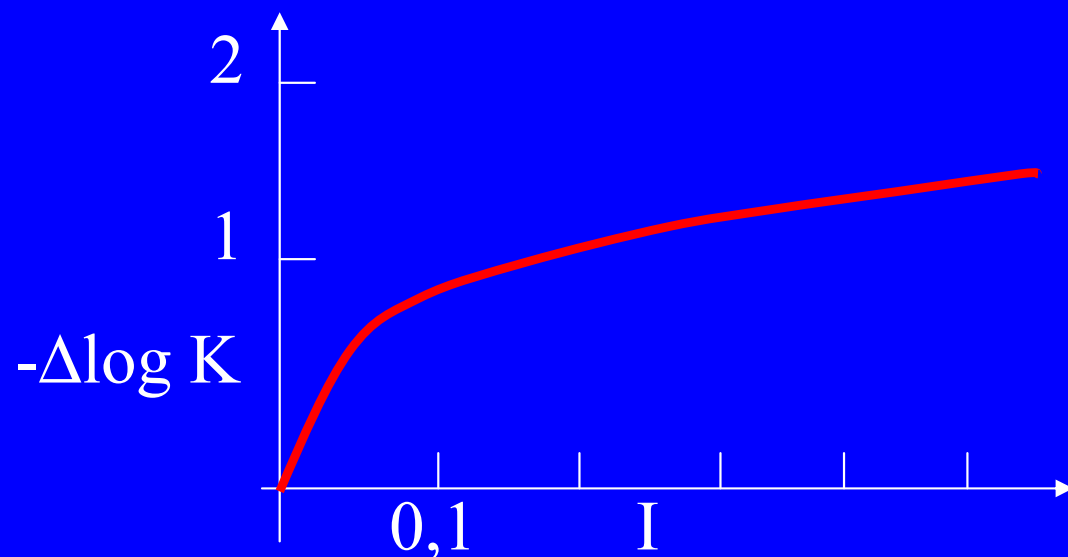
Přepočet termodynamických a koncentračních rovnovážných konstant

$$K_a = \lim (\log K) \text{ pro } I \rightarrow 0$$

$$\log K = \log (K_a) + \Delta \log K$$

$$\Delta \log K = \log K - \log (K_a) = \Delta z_i^2 (\sqrt{I} / [1 + \sqrt{I}] - 0,3I)$$

$\Delta z_i^2 =$ algebraický součet nábojových čísel, Δz_i^2 produktů >0 , Δz_i^2 výchozích látek < 0

K nejvíce závisí na iontové síle při $I < 0,1$

Úplnost reakce z rovnovážné konstanty

c_A, c_B jsou výchozí koncentrace, přeměna 99,90 %

V rovnováze $[A] = [B] = 0,001c_A$, $[C] = [D] = 0,999c_A$

$$K = \frac{0,999^2}{0,001^2} = 9,98 \cdot 10^5 = 10^6 \quad \text{Je-li } K=10^6 \Rightarrow 99,9\% \text{ přeměna na produkty}$$
$$K = x^2/(1-x)^2$$

Posun rovnováhy nadbytkem činidla

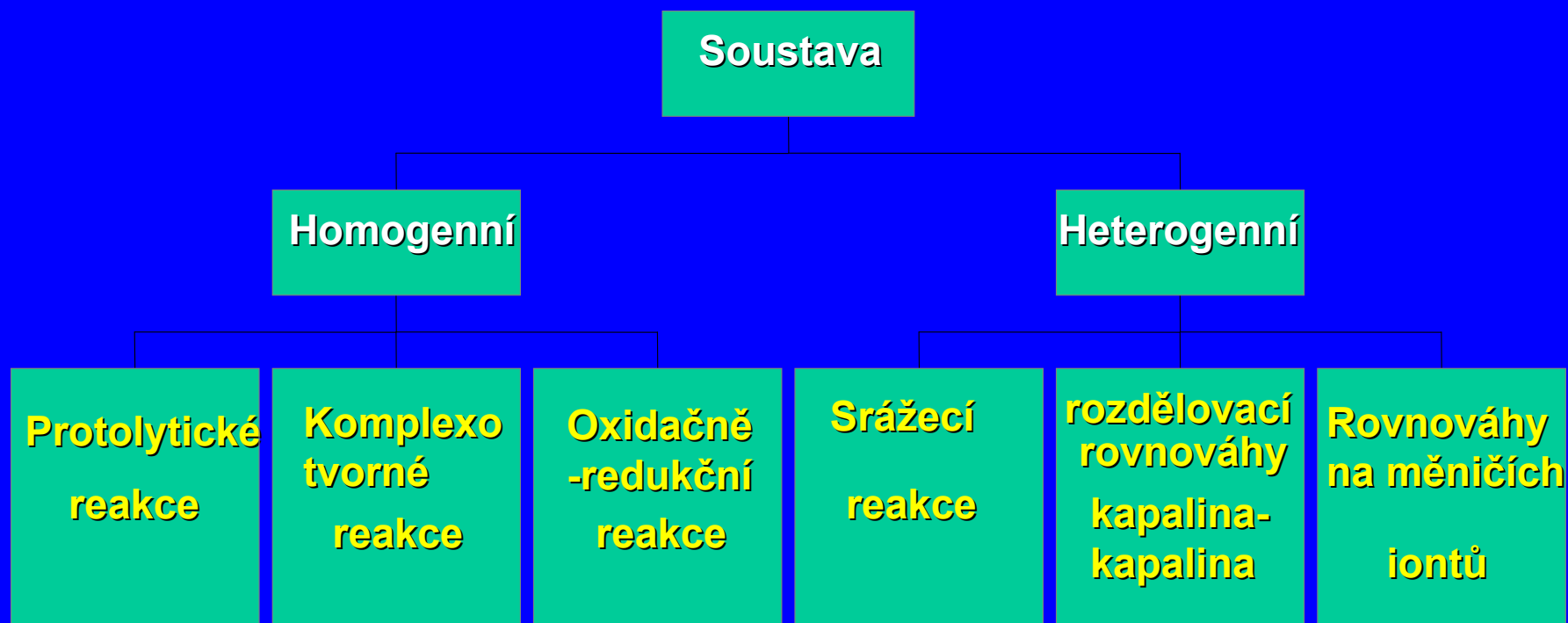
(fotometrie, gravimetrie, extrakce) × rušení, vedlejší reakce

Vliv kinetiky analytických reakcí

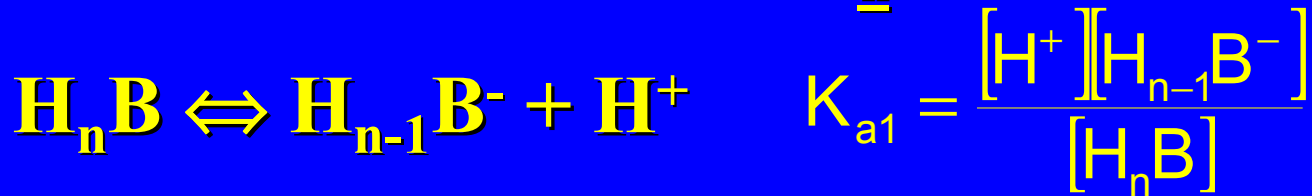
- **Poločas < 10 s, titrace, oxidačně redukční děje při $n_1 \neq n_2$ probíhají pomalu**
- **Využití v kinetických metodách – stanovení koncentrace z časových závislostí**
- **Zvýšení reakční rychlosti: zahřátím, převedením do reakčního komplexu katalyzátorem**

TYPY CHEMICKÝCH ROVNOVÁH

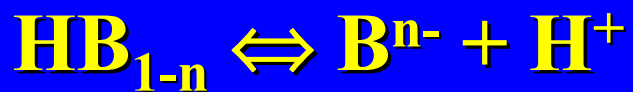

PROTOLYTICKÉ ROVNOVÁHY

Polyprotická kyselina H_nB

Postupné rovnováhy

Celková rovnováha

$$\beta_{H_n} = \frac{[H^+]^n [B^{n-}]}{[H_nB]} = K_{a1} K_{a2} \dots K_{an}$$

$$K_{H_n} = \frac{[H_nB]}{[H^+][H_{n-1}B^-]}$$

Dílčí disociační konstanta

Dílčí protonizační konstanta

Celková konstanta

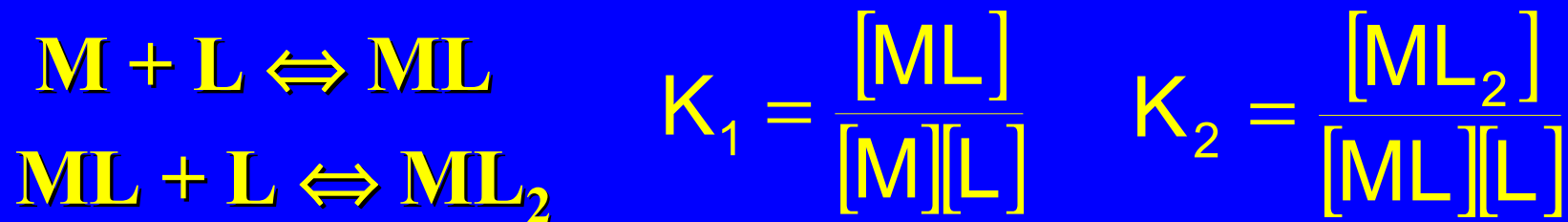
PROTOLYTICKÉ ROVNOVÁHY

- 2 páry konjugované kyseliny a báze
- Acidobazická rovnováha amfiprotního rozpouštědla = autoprotolýza $2 \text{SH} \rightleftharpoons \text{SH}_2^+ + \text{S}^-$ $K_{\text{SH}} = [\text{SH}_2^+][\text{S}^-]$
- Protolytická rovnováha kyseliny $\longrightarrow$
 $\text{HB} + \text{SH} \rightleftharpoons \text{SH}_2^+ + \text{B}^-$
 $[\text{SH}] \gg [\text{HB}], [\text{B}^-], [\text{SH}_2^+]$
 $K_{\text{SH}} = \frac{[\text{SH}_2^+][\text{B}^-]}{[\text{HB}][\text{SH}]}$
- Disociační konstanta báze $\longrightarrow$
 $\text{NH}_4\text{OH} \rightleftharpoons \text{NH}_4^+ + \text{OH}^-$
 $K_b = \frac{[\text{NH}_4^+][\text{OH}^-]}{[\text{NH}_4\text{OH}]}$
- Kyselá disociační konstanta báze $\longrightarrow$
 $\text{NH}_4^+ \rightleftharpoons \text{NH}_3 + \text{H}^+$
 $K_a = \frac{[\text{NH}_3][\text{H}^+]}{[\text{NH}_4^+]}$
- $K_a K_b = K_w = [\text{H}^+][\text{OH}^-]$ - iontový součin vody

KOMPLEXOTVORNÉ ROVNOVÁHY

- **Komplex:** koordinační sloučenina – asociační rovnováha: $m M + n L \rightleftharpoons M_m L_n$, M-centr. ion, L-ligand

- Celková konstanta stability β_{nm}
  - Stupňovité konstanty stability K :
- $$\beta_{nm} = \frac{[M_m L_n]}{[M]^m [L]^n}$$

$$\beta_{nm} = K_1 K_2 \dots K_n$$

- **Tvorná funkce:** je to průměrný počet částic ligandu L vázaných k centrálnímu iontu M při určitém celkovém složení komplexotvorného systému $\bar{n}$

KOMPLEXOTVORNÉ ROVNOVÁHY

- Bjerrumova tvorná funkce

$$\bar{n} = \frac{c_L - [L]}{c_M} = \frac{\sum_{k=1}^n k\beta_k [L]^k}{1 + \sum_{k=1}^n \beta_k [L]^k}$$

c_M a c_L – celkové (analytické) koncentrace kovu a ligandu [L]

$$c_L - [L] = [ML] + 2[ML_2] + \dots + n[ML_n] = \beta_1[M][L] + 2\beta_2[M][L]^2 + \dots + n\beta_n[M][L]^n =$$

$$= \sum_{k=1}^n [M]k\beta_k [L]^k = [M] \sum_{k=1}^n k\beta_k [L]^k$$

KOMPLEXOTVORNÉ ROVNOVÁHY

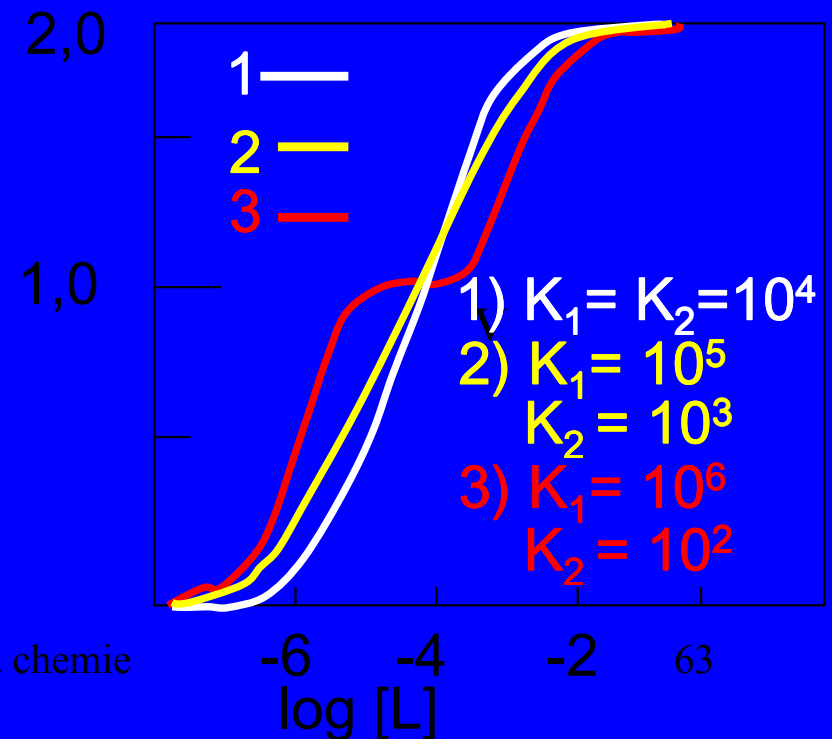
$$c_M = [M] + [ML] + \dots + [ML_n] = [M] + [M] \beta_1 [L] + \dots + [M] \beta_n [L]^n$$

$$= [M] \{1 + \beta_1 [L] + \dots + \beta_n [L]^n\} =$$

$$= [M] \left\{ 1 + \sum_{k=1}^n \beta_k [L]^k \right\}, [M] \text{ se v čitateli a jmenovateli vykrátí}$$

$\Rightarrow$ vztah pro $\bar{n}$

Tvorná funkce $\bar{n} = f\{\log [L]\}$

KOMPLEXOTVORNÉ ROVNOVÁHY

- Poměrné zastoupení jednotlivých komplexů udává distribuční koeficient $\delta_k = [ML_k]/c_M$

$$\delta_k = \frac{\beta_k [L]^k}{1 + \sum_{k=1}^n \beta_k [L]^k} = \frac{\beta_k [L]^k}{\alpha_{M(L)}}$$

$\alpha_{M(L)}$ = koeficient
komplexní rovnováhy

$$n = \delta_1 + 2\delta_2 + \dots + k\delta_k + \dots + n\delta_n$$

- Podmíněná konstanta stability komplexu

Podmíněné koncentrace (hvězdička)

$$\beta_{ML}^* = \frac{[ML^*]}{[M^*][L^*]} \quad \left[\begin{array}{l} [ML^*] = [ML] + [MHL] + \dots = \alpha_{ML} [ML] \\ [M^*] = c_M - [ML^*] = [M] + [MOH] + \dots = \alpha_M [M] \\ [L^*] = c_L - [ML^*] = [L] + [HL] + \dots = \alpha_L [L] \end{array} \right. \quad \beta_{ML}^* = \beta_{ML} \frac{\alpha_{ML}}{\alpha_M \cdot \alpha_L}$$

α_{ML} = koeficient vedlejší reakce

ROZPOUŠTĚCÍ ROVNOVÁHY

- Rovnováha mezi tuhou fází a nasyceným roztokem $\Delta G = 0$

- $\mu_I = \mu_{III} = m\mu_M^0 + mRT \cdot \ln a_M + n\mu_N^0 + nRT \cdot \ln a_N$

- V pevné fázi jsou konstantní a jednotkové aktivity

- $\mu_I^0 = \mu_{III}^0 + RT \cdot \ln a_M^m \cdot a_N^n$

- Součin rozpustnosti $(K_S)_a = a_M^m \cdot a_N^n$, konst. při konst. T

- $a_M = [M^{n+}] \cdot y_M$ $a_N = [N^{m-}] \cdot y_N$ $K_S = [M^{n+}]^m [N^{m-}]^n =$

$= (K_S)_a / (y_M \cdot y_N) \Rightarrow$ platí pro určitou hodnotu iontové síly

- Podmíněný součin rozpustnosti $K_S^* = K_S \cdot (\alpha_{M(L)})^m (\alpha_{N(H)})^n$

- Rozpustnost elektrolytu: c [mol/l], stechiometrie sraženiny-

- $n(M_m N_n) : nM : nN = 1 : m : n \Rightarrow [M^{n+}] = m \cdot c$, $[N^{m-}] = n \cdot c$

$$\Rightarrow c = \sqrt[m+n]{\frac{K_S}{m^m \cdot n^n}}$$

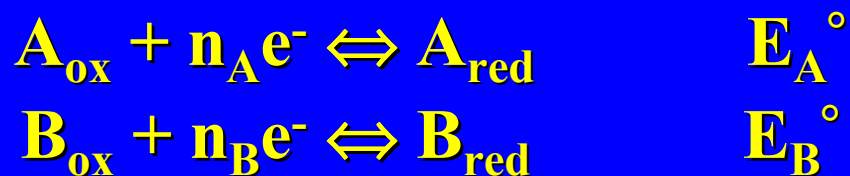
OXIDAČNĚ-REDUKČNÍ ROVNOVÁHY

- Oxidoredukční děje – koná se elektrická práce $\times$ protolytické a komplexotvorné rovnováhy
- Elektrická práce je spojena s převodem $n=n_A n_B$ elektronů z redukované formy látky B na oxidovanou formu látky A:

$$-\Delta G = n_A n_B F E^\circ$$

kde n_A , n_B jsou látková množství, F je Faradayova konstanta ($96\,484\text{ C mol}^{-1}$) a E° je standardní napětí článku.

- Redoxní páry = parciální reakce:

Nernst-Petersova rovnice:

$$E_A = E_A^\circ + [RT/(n_A F)] \ln(a_{A_{\text{ox}}}/a_{A_{\text{red}}})$$

Standardní H-elektroda, $p = 101,32\text{ kPa}$, $a_{\text{H}^+} = 1$, $c = 1,18\text{ mol/l}$
HCl, Pt čern, H_2 plynný, $2\text{H}^+ + 2e^- \rightleftharpoons \text{H}_2(\text{g})$

PŘEVÁDĚNÍ VZORKU DO ROZTOKU

A. Rozpouštění

- 1) ve vodě
- 2) v kyselinách
- 3) v hydroxidech

Rozklad „na mokré cestě“:

- HCl, HNO₃, H₂SO₄, HClO₄, HF
- Kádinky, misky, tlakové autoklávy: sklo, křemen, porcelán, PTFE
- Zahřívání: plynový kahan, elektrická plotna, mikrovlnný ohřev

B. Tavení

- 1) kyselé
- 2) alkalické

Rozklad na „suché cestě“:

- soda, potaš, borax, disíran, hydroxidy – převod na soli rozpustné v kyselinách a v H₂O
- Kelímky Pt, Ni, Fe, skelný grafit
- Zahřívání: plynový kahan, muflová pec

PŘEVÁDĚNÍ VZORKU DO ROZTOKU

- **Rozklad v kyselinách**

- ✓ **HCl, zředěná 1+1 (6 mol/l), bez oxidač. účinku**

- ❖ **Rozpouští:**

1. **Kovy se záporným redukčním potenciálem**
2. **Slitiny Fe s Cr, Co, Ni, Ti**
3. **Soli slabých kyselin**
4. **Karbonátové rudy**
5. **Oxidické rudy (Zn, Mn, Fe)**
6. **Hydrolytické produkty (BiOCl)**

- ❖ **Nerozpouští:**

1. **Bauxit, korund**
2. **Spinely $M^{II}O \cdot M^{III}_2O_3$**

PŘEVÁDĚNÍ VZORKU DO ROZTOKU

- **Rozklad v kyselinách**

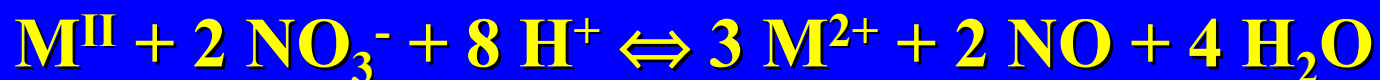
- ✓ **HNO₃, zředěná 1+1 (cca 4,6 mol/l, 30%), také konc., oxidační účinky, dusičnany - rozpustné.**

- ❖ **Rozpouští:**

1. **Většinu kovů s výjimkou Au a platinových kovů**

2. **Slitiny: Bi, Cd, Cu, Pb, Fe-Mn, Fe-P**

3. **Rudy: Cu, Mo, Co, Ni**

As, Sb přecházejí do rozt. (H₃AsO₃), Sn – sráží se kys. cíničitá:

Koncentrovaná HNO₃ ⇒ pasivace Al, Cr, Fe

⇒ oxidace organických látek

PŘEVÁDĚNÍ VZORKU DO ROZTOKU

- **Rozklad v kyselinách**

- ✓ **HCl + HNO₃ (3+1) lučavka královská**

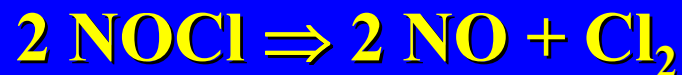
- ❖ **Rozpouští:**

1. **Platinové kovy a Au**

2. **Rudy a některé silikáty**

3. **Fosfidy, arsenidy, antimonidy, sulfidy ⇒ kyselina fosforečná, arseničná, chloroantimoničná**

Aktivní složkou je Cl₂ a NOCl

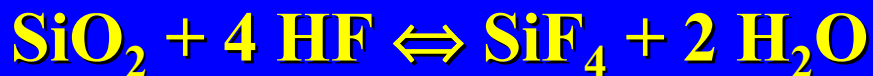

PŘEVÁDĚNÍ VZORKU DO ROZTOKU

- **Rozklad v kyselinách**

- ✓ **HF koncentrovaná**

- ❖ **Rozkládá všechny silikáty:**

Rozklady hornin, rud (Nb, Ta, W), skel, keramiky, slitin.

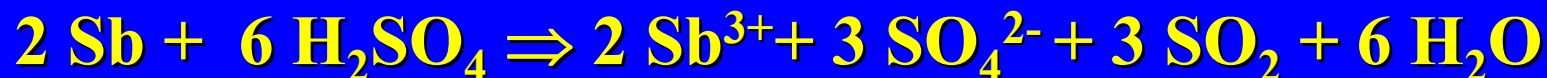
Používá se ve směsi s H₂SO₄ nebo HClO₄ (zvýšení teploty varu), kys. sírová váže vodu a zabraňuje tak hydrolýze, kyselina chloristá má oxidační účinky

- ✓ **H₂SO₄**

- ❖ **Zředěná se chová jako HCl**

Samostatně - omezené použití, sírany méně rozpustné než chloridy

- ❖ **Koncentrovaná - oxidační účinky, např. rozp. Sb:**

Fosfidy, arsenidy $\Rightarrow$ kys. fosforečná, arseničná

Kjeldalizace – mineralizace organických dusík. látek

PŘEVÁDĚNÍ VZORKU DO ROZTOKU

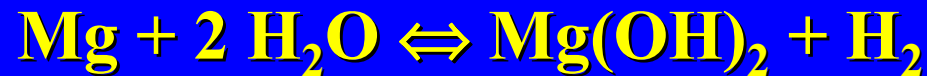
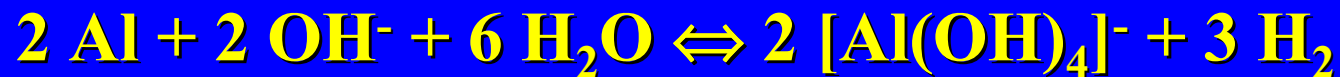
- **Rozklad v kyselinách**
  - ✓ **HClO₄ koncentrovaná (72%) má oxidační účinky za zvýšené teploty**
    - ❖ **Rozpouští:**
      1. **Oceli (Cr, Si, V, P)**
      2. **Karbidy kovů**
      3. **Ve směsi s HF pro rozklad silikátů**
    - ❖ **Výhoda: rozpustné soli**
    - ❖ **Nevýhoda: exploze s organickými látkami**
  - ✓ **H₃PO₄ – rozklady slitin, ferrovanad, ferrosilicium, ferrochrom, ferrobobor**

PŘEVÁDĚNÍ VZORKU DO ROZTOKU

- Rozklad v hydroxidech

- ✓ NaOH, KOH (35%)

- ❖ Rozpouštějí lehké slitiny (Al, Zn, Si, Mg), vznikají hlinitany, zinečnatany, křemičitany:

PŘEVÁDĚNÍ VZORKU DO ROZTOKU

- **Alkalické tavení**

- ❖ **Rozkládají se: křemen, sklo, porcelán, smalty, cement, hlinitokřemičitany**

- ✓ **Hlinitokřemičitany přecházejí na rozpustné alkalické hlinitany a křemičitany, ostatní oxidy přejdou na karbonáty nebo depolymerují a v HCl přejdou na rozpustné chloridy**

- ✓ **NaOH, KOH**

tavení v kelímcích z Ag, Ni nebo Fe

- ❖ **Rozkládají se: rudy W, Sn, Cr, Ti, Sb, Zr, karborundum, bauxit, částečně silikáty**

- ✓ **$\text{Li}_2\text{B}_4\text{O}_7$, LiBO_2 – vznik borátových skel rozp. ve zřed. kyselinách – zachování Si v roztoku.**

PŘEVÁDĚNÍ VZORKU DO ROZTOKU

- **Slinování – sintrace**

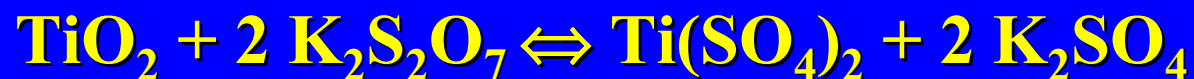
Reakce v pevné fázi za zvýšené teploty, avšak pod bodem tání sintračního činidla (Na_2O_2)

Pt kelímky, slinutá hmota se rozpouští v H_2O

- **Kyselé tavení**

Převedení zásadotvorných oxidů na rozpustné soli

✓ KHSO_4 , $\text{K}_2\text{S}_2\text{O}_7$

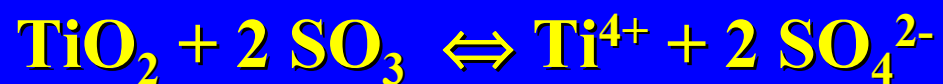
❖ Rozkládají se: hlinitany, spinely, rudy Cu, Sb, Ni, Ti,

Loužení síranů Zr a Ti za chladu při okyselení H_2SO_4

PŘEVÁDĚNÍ VZORKU DO ROZTOKU

- **Kyselé tavení**

Aktivní složkou síranového tavení je SO_3

ANALÝZA KVALITATIVNÍ

- **Důkaz**
  - Chemické metody
  - Instrumentální metody
- **Poznatky**
  - Senzorické posouzení vzhledu (krystal. stav, homogenita, zápach, barva)
  - Změny v závislosti na fyzikálních podmínkách (zahřívání, barvení plamene)
  - Analytické reakce mezi zkoumanou látkou a analytickým činidlem (acidobazické, srážecí, komplexotvorné, oxidačně redukční, katalytické)

Anorganická kvalitativní analýza – iontové reakce

Postup kvalitativní analýzy

1. Odběr vzorku a jeho popis
2. Předběžné zkoušky
3. Převedení vzorku do roztoku
4. Důkaz kationtů v 1/3 roztoku
5. Důkaz aniontů v 1/3 roztoku
6. Ověření výsledků ve zbývajícím roztoku
7. Závěr rozboru

Obecné zásady

1. Množství vzorku $\Rightarrow$ pracovní technika
2. Část vzorku uschovat
3. Předběžné zkoušky
4. Dokazovat jen ty prvky, které mohou být přítomny na základě předběžných zkoušek
5. Výsledek rozboru musí souhlasit s pozorováním

Předběžné zkoušky

Povaha vzorku

- **Zahřívání v plameni za přístupu vzduchu**
  - ✓ **Hoření (organické látky)**
  - ✓ **Těkání, sublimace (amonné soli)**
  - ✓ **Tání (soli alkalických kovů)**
  - ✓ **Zbytek po žíhání (sloučeniny těžkých kovů $\Rightarrow$ oxidy)**
  - ✓ **Barvení plamene (Na, Ca, K, Ba, Cu, B)**
- **Zkouška s H_2SO_4**
  - ✓ **Zředěná: vývin plynů za chladu (CO_2 uhličitany, NO_2 dusitany) a za tepla (SO_2 ze siřičitanů a thiosíranů, H_2S ze sulfidů, HX z halogenidů)**
  - ✓ **Koncentrovaná: uhelnatění organických látek, oxidace Br^- a I^- vývin Br_2 a I_2**

Selektivita a provedení analytických reakcí

- Podle stupně selektivity rozlišujeme analytické reakce:
  - ✓ Skupinové $\approx$ skupinová činidla – vhodná pro dělení skupin iontů
  - ✓ Selektivní $\approx$ selektivní činidla – za určitých podmínek důkaz omezené skupiny iontů – důkaz jednoho iontu vyžaduje více selektivních reakcí
  - ✓ Specifické $\approx$ za předepsaných podmínek se dokazuje jediný ion
- Provedení reakcí
  - ✓ Zkumavkové (5 ml, 1 ml), mikrozkušavka (0,1 ml)
  - ✓ Kapkové (0,3 ml)
  - ✓ Mikroskopové 0.01 ml

$D = P/(V \cdot 10^6)$, P = mez postřehu (μg), V (ml), D = mezní zředění, $pD = -\log D$

DŮKAZY KATIONTŮ

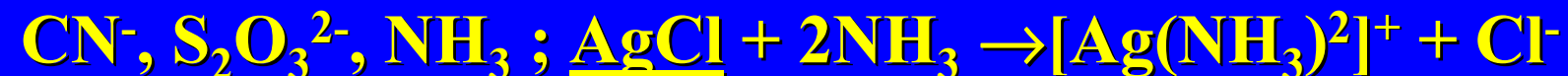
- **Historie: Boettger, Fresenius – rozdílné vlastnosti sulfidů.**
- **Činidla: HCl, H₂S, (NH₄)HS, (NH₄)₂CO₃**
  - 1. Nerozpustné chloridy**
  - 2. Sulfidy srážející se z kyselého prostředí**
  - 3. Sulfidy a hydroxidy srážející se z amoniakálního prostředí**
  - 4. Nerozpustné uhličitany**
  - 5. Kationty, které se nesrážejí žádným z uvedených činidel**

Dělení se již nepoužívá (plynný sulfan!)

DŮKAZY KATIONTŮ - SKUPINOVÉ REAKCE

1. HCl: Ag^+ , Hg_2^{2+} , Pb^{2+}

• Ag^+ : $\text{AgCl} + h\nu \rightarrow \text{Ag}$ (redukce, šednutí) rozpouští se:

• Hg_2^{2+} : $\underline{\text{Hg}_2\text{Cl}_2} + 2\text{NH}_3 \rightarrow \underline{\text{Hg}} + \underline{\text{Hg}(\text{NH}_2)\text{Cl}} + \text{NH}_4^+ + \text{Cl}^-$

• Pb^{2+} : PbCl_2 se rozpouští v horké vodě

2. H_2SO_4 : Pb^{2+} , Ba^{2+} , Sr^{2+} , Ca^{2+} bílé sraženiny

3. $\text{H}_2\text{S} (\text{H}^+)$: Ag^+ , Hg_2^{2+} , Pb^{2+} , Hg^{2+} , Cu^{2+} , Cd^{2+} , Bi^{3+} , Sb^{3+} , Sn^{2+} , Sn^{4+} . Sulfidy barevné: CdS , Sb_2S_3 , SnS_2 , ostatní černé. Polymerní sulfidy. V kyselém prostředí je H_2S málo disociovaný, srážejí se proto jen ty nejméně rozpustné sulfidy. Také disproportionace: $3\text{CuS} \rightarrow \text{Cu}_2\text{S} + \text{CuS} + \text{S}$

DŮKAZY KATIONTŮ - SKUPINOVÉ REAKCE

4. NH_4HS : Fe^{2+} , Fe^{3+} , Cr^{3+} , Al^{3+} , Co^{2+} , Ni^{2+} , Mn^{2+} , Zn^{2+}
- Vyšší stupeň disociace NH_4HS na S^{2-} než H_2S v kyselém prostředí, proto se srážejí i rozpustnější sulfidy .
  - NH_4HS sráží současně kationty skupiny 3. (jejich sulfidy jsou méně rozpustné)
  - FeS , Fe_2S_3 , CoS , NiS - černé,
  - ZnS – bílý, MnS – světlý, oxidace $\Rightarrow$ tmavnutí,
  - Cr^{3+} , Al^{3+} - alkalické prostředí $\Rightarrow$ $\text{Al}(\text{OH})_3$ bílý, průsvitný, $\text{Cr}(\text{OH})_3$ zelený, netvoří sulfidy
  - CoS , NiS – stárnutí, polymerace, na rozdíl od ostatních sulfidů této skupiny se nerozpouštějí v HCl
  - v nadbytku se rozpouštějí: $\text{Sb}_2\text{S}_3 + 3\text{S}^{2-} \rightarrow 2\text{SbS}_3^{3-}$
 $\text{SnS}_2 + \text{S}^{2-} \rightarrow \text{SnS}_3$ a po okyselení zpět srážení

DŮKAZY KATIONTŮ - SKUPINOVÉ REAKCE

5. NaOH: Ag^+ , Hg_2^{2+} , Pb^{2+} , Hg^{2+} , Cu^{2+} , Cd^{2+} , Bi^{3+} , Sb^{3+} , $\text{Sn}^{2+/4+}$, $\text{Fe}^{2+/3+}$, Cr^{3+} , Al^{3+} , Co^{2+} , Ni^{2+} , Mn^{2+} , Zn^{2+}
- Nesrážejí se: Ba^{2+} , Sr^{2+} , Ca^{2+} část., Mg se sráží ~ pH > 9; alkal. kovy; NH_4^+
  - Amorfni slizovité sraženiny: zásadité soli → hydroxidy
  - V nadbytku NaOH se rozpouštějí amfoterní hydroxidy: $\text{Pb}(\text{OH})_2$, $\text{Sb}(\text{OH})_3$, $\text{Sn}(\text{OH})_2$, $\text{Sn}(\text{OH})_4$, $\text{Cr}(\text{OH})_3$, $\text{Al}(\text{OH})_3$, $\text{Zn}(\text{OH})_2$ ⇒ využití pro dělení kationtů
  - Ušlechtilé kovy $\text{Ag}^+ \rightarrow \text{Ag}_2\text{O}$ hnědý, $\text{Hg}^{2+} \rightarrow \text{HgO}$ žlutý, dismutace: $\text{Hg}_2^{2+} + 2\text{OH}^- \rightarrow \text{HgO} + \text{Hg} + \text{H}_2\text{O}$ (černání)
  - Oxidace hydroxidů $\text{Mn}^{2+/3+}$, $\text{Co}^{2+/3+}$, $\text{Fe}^{2+/3+}$ změna zbarvení
Mn, Co: světlý → hnědočerný;
Fe: světle zelený → rezavě hnědý

DŮKAZY KATIONTŮ - SKUPINOVÉ REAKCE

6. NH_4OH : Ag^+ , Hg^{2+} , Pb^{2+} , Hg^{2+} , Cu^{2+} , Cd^{2+} , Co^{2+} , Ni^{2+} , Zn^{2+} , Mn^{2+} , Bi^{3+} , Sb^{3+} , $\text{Sn}^{2+/4+}$, $\text{Fe}^{2+/3+}$, Al^{3+} , Cr^{3+}
- Nesrážejí se: alkalické kovy; Ba^{2+} , Sr^{2+} , Ca^{2+} , Mg^{2+}
  - V nadbytku NH_4OH se nerozpouštějí amfoterní hydroxidy: $\text{Pb}(\text{OH})_2$, $\text{Sb}(\text{OH})_3$, $\text{Sn}(\text{OH})_2$, $\text{Sn}(\text{OH})_4$, $\text{Cr}(\text{OH})_3$, $\text{Al}(\text{OH})_3$, $\text{Zn}(\text{OH})_2$
  - V nadbytku se tvoří rozpuštěné amminkomplexy, proto rozpouštějí se hydroxidy Ag^+ , Cd^{2+} , Zn^{2+} , Cu^{2+} , Co^{2+} na barevné (Cu^{2+} modrý, $\text{Co}^{2+/3+}$ vzdušná oxidace – červený kobaltitý komplex) nebo bezbarvé (Ag , Cd , Zn) komplexy
  - $\text{Hg}_2^{2+} + \text{X}^- + 2\text{NH}_3 \rightarrow \underline{\underline{\text{HgNH}_2\text{X}}} + \text{NH}_4^+ + \underline{\underline{\text{Hg}}}$
 $\text{Hg}^{2+} + \text{X}^- + 2\text{NH}_3 \rightarrow \underline{\underline{\text{HgNH}_2\text{X}}} + \text{NH}_4^+$
 $2\text{Hg}^{2+} + 4\text{NH}_3 \rightarrow (\text{Hg}_2\text{N})^+ + 3\text{NH}_4^+$ Millonova báze

DŮKAZY KATIONTŮ - SKUPINOVÉ REAKCE

7. KI: Ag^+ , Hg^{2+} , Pb^{2+} , Hg^{2+} , Cu^{2+} , Bi^{3+}

- AgI – světle žlutý, PbI_2 – žlutý, rozpustný v horké vodě na bezbarvý roztok, HgI_2 – červený, Hg_2I_2 – žlutozelený, BiI_3 - hnědočerný
- Přebytek jodidu – komplexotvorné vlastnosti:
  - 1) $\text{PbI}_2 + \text{I}^- \rightarrow [\text{PbI}_3]^-$
  - 2) $\text{Hg}_2\text{I}_2 + 2\text{I}^- \rightarrow [\text{HgI}_4]^{2-} + \text{Hg}$
  - 3) $\text{BiI}_3 + \text{I}^- \rightarrow [\text{BiI}_4]^-$
- Hydrolyza $\text{BiI}_3 + \text{H}_2\text{O} \rightarrow \text{BiOI}$ (oranž.) + $2 \text{H}^+ + 2 \text{I}^-$
- Redoxní reakce: $\text{Cu}^{2+} + 4\text{I}^- \rightarrow 2 \text{CuI}$ (bílý) + I_2
 $\text{Hg}_2\text{I}_2 \rightarrow \text{HgI}_2 + \text{Hg}$ (šedne); $2 \text{Fe}^{3+} + 2 \text{I}^- \rightarrow 2\text{Fe}^{2+} + \text{I}_2$
hnědé zbarvení roztoků vyloučeným jódem

DŮKAZY KATIONTŮ - SKUPINOVÉ REAKCE

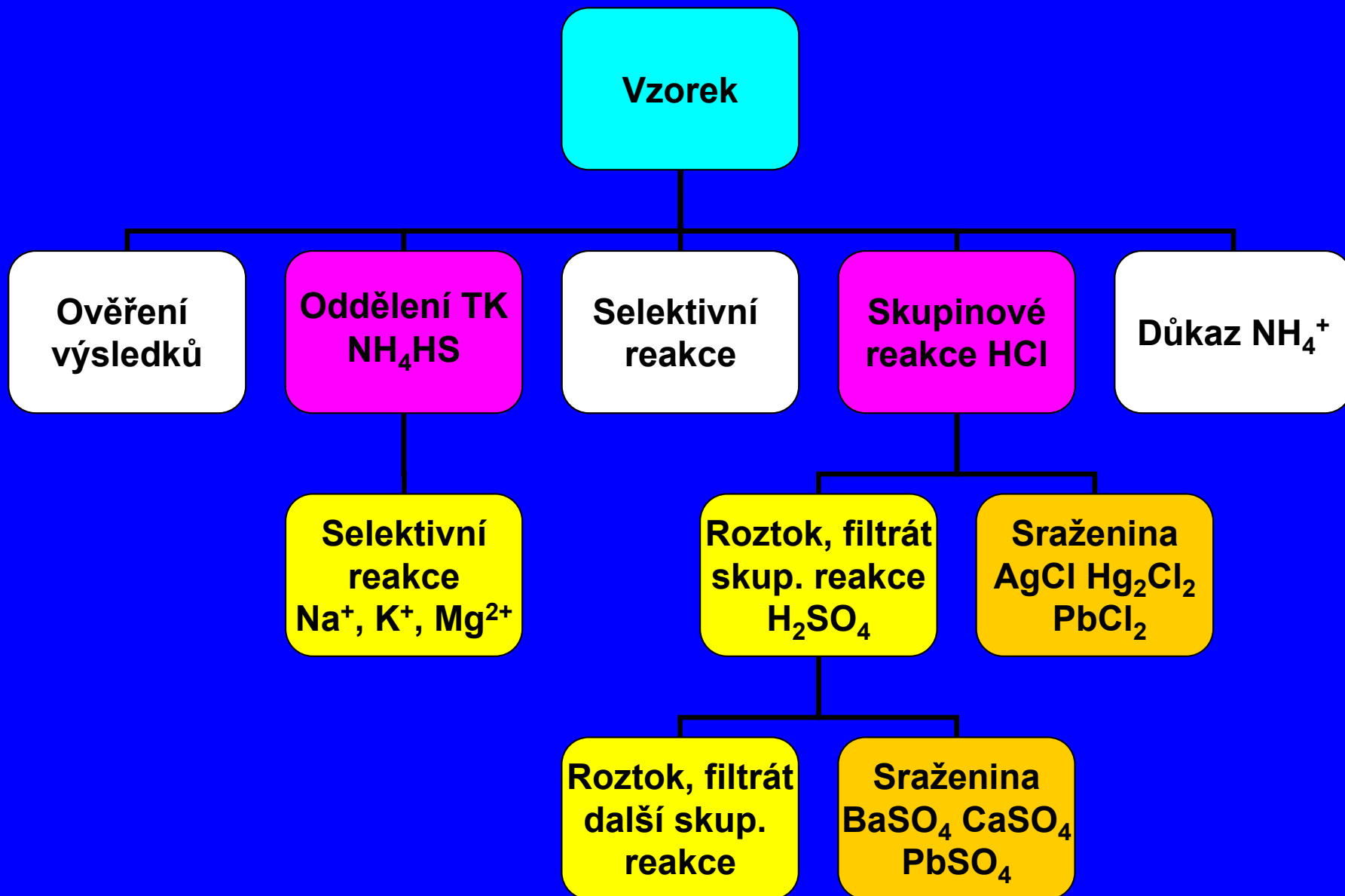
8. Hydrolytické reakce: Bi^{3+} , $\text{Sn}^{2+/4+}$, Sb^{3+}

- **Hydroxokomplexy, záasacidité soli a hydroxidy vznikají zvyšováním pH – odštěpování H^+ z H_2O v hydratačních obalech kationtů.**
- **Hydrolýza: a) zředěním vodou; b) přidavkem octanového tlumiče HAc/Ac^- , pH 5**
- **Výrazná hydrolýza – ve formě chloridů:**

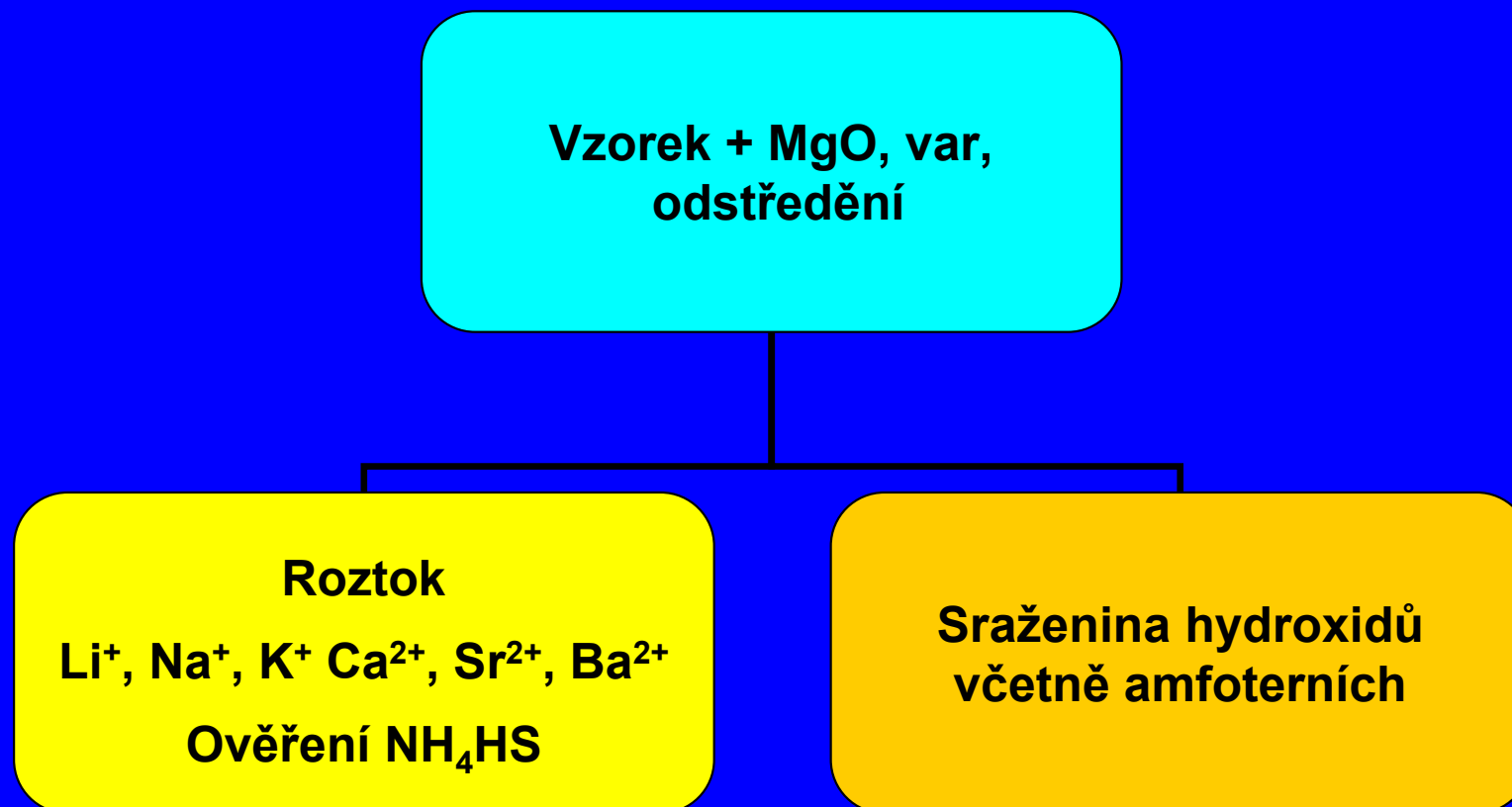
DĚLENÍ KATIONTŮ + SELEKTIVNÍ REAKCE

DĚLENÍ KATIONTŮ + SELEKTIVNÍ REAKCE

Odstraňování kationtů těžkých kovů

1. $\text{NH}_4\text{HS} \Rightarrow$ srážení sulfidů
2. $\text{MgO, var} \Rightarrow \text{MgO} + \text{H}_2\text{O} \rightarrow \text{Mg(OH)}_2$
 $\text{Me}^{2+} + \text{Mg(OH)}_2 \rightarrow \underline{\text{M(OH)}_2} + \text{Mg}^{2+}$

SELEKTIVNÍ REAKCE ALKALICKÝCH KOVŮ A KOVŮ ALKALICKÝCH ZEMIN

- Li^{2+} , Na^+ , K^+ , NH_4^+
  - Bezbarvé, dobře rozpustné soli; netvoří stabilní komplexy
  - Plamenové zkoušky (ne NH_4^+)- zbarvení emisí alkal. kovů
  - Reakce s organickými činidly
- Ca^{2+} , Sr^{2+} , Ba^{2+}
  - Sraženiny: SO_4^{2-} CrO_4^{2-} OH^- F^- $\text{C}_2\text{O}_4^{2-}$ CO_3^{2-} rozpustnost:
    - SO_4^{2-} CrO_4^{2-} : $\text{Ca}^{2+} > \text{Sr}^{2+} > \text{Ba}^{2+}$
    - OH^- F^- $\text{C}_2\text{O}_4^{2-}$: $\text{Ca}^{2+} < \text{Sr}^{2+} < \text{Ba}^{2+}$
    - CO_3^{2-} : $\text{Ca}^{2+} \approx \text{Ba}^{2+} < \text{Sr}^{2+}$

SELEKTIVNÍ REAKCE ALKALICKÝCH KOVŮ A KOVŮ ALKALICKÝCH ZEMIN

- Plamenové zkoušky – těkavé chloridy, Pt drát
  - Li^{2+} karmínově červená 670,0 nm
  - Na^{+} žlutá 589,6 a 589,0 nm
  - K^{+} fialová + červená 404,7 a 768,0 nm
  - Ca^{2+} cihlově červená 620,0 nm
  - Sr^{2+} červená + oranž. 674,7 a 662,8 a 606,0 nm (oranž.)
  - Ba^{2+} zelená 531 a 524 a 514 nm

SELEKTIVNÍ REAKCE ALKALICKÝCH KOVŮ A KOVŮ ALKALICKÝCH ZEMIN

- Li^+ : LiCl je rozpustný v organických rozpouštědlech × chloridy Na, K, Ca a Ba, vhodné pro oddělení pro plamenovou zkoušku
- Na^+ : žlutá sraženina s octanem uranylo-zinečnatým $\text{NaMg}(\text{UO}_2)_3(\text{CH}_3\text{COO})_9 \cdot 9\text{H}_2\text{O}$, ruší TK
- K^+ : oranžovo-červená sraženina s dipikrylamínem, (hexanitrodifenylamin), ruší TK, NH_4^+
- NH_4^+ : žlutá až hnědá sraženina s Nesslerovým činidlem v alkalickém prostředí. Příprava Ness. činidla: $\text{HgCl}_2 + 2\text{KI} \rightarrow \text{HgI}_2 \dots + 2\text{KI} \rightarrow [\text{HgI}_4]^{2-}$. V NaOH reakce $[\text{HgI}_4]^{2-} + \text{NH}_4^+ \rightarrow \underline{\text{Hg}_2\text{I}_3\text{NH}_2}$ ruší všechny kationty, které se srážejí v alkalickém prostředí

SELEKTIVNÍ REAKCE ALKALICKÝCH KOVŮ A KOVŮ ALKALICKÝCH ZEMIN

- Mg^{2+} : chrpově modrá sraženina (v NaOH) s Magnezonem (4-nitrobenzen azorezorcín nebo 4-nitrobenzen-1-naftol). Slepý pokus: žlutá → fialová v roztoku (acidobazický indikátor). Modrý chelát – zbarvení při adsorpci na $\text{Mg}(\text{OH})_2$
- Ca^{2+} : bílá krystalická sraženina s kyselinou šťavelovou ve slabě kyselém prostředí. Neruší Sr^{2+} , Ba^{2+} , alkalické kovy, ruší TK - odstranění s MgO
- Sr^{2+} : žlutá sraženina s K_2CrO_4 po oddělení TK, ruší Ca^{2+} , na rozdíl od Ba^{2+} se nesráží Sr^{2+} ve 2 mol.l⁻¹ kys. octové.
- Ba^{2+} : sráží se s K_2CrO_4 ve 2 mol.l⁻¹ HAc, v neutr. / alkal. prostředí, sráží se 1 mol.l⁻¹ H_2SO_4

SELEKTIVNÍ REAKCE KATIONTŮ TVOŘÍCÍCH MÁLO ROZPUSTNÉ CHLORIDY

Vzorek + 1 mol.l⁻¹ H₂SO₄
odstředění

Roztok

Li⁺, Na⁺, K⁺ Ca²⁺, Sr²⁺, Ba²⁺

Ověření NH₄HS

Sraženina hydroxidů
včetně amfoterních

STATISTICKÉ TESTOVÁNÍ

- Při zamítnutí nulové hypotézy je prokázáno, že rozdíl je významný.
- Riziko, že přijmeme nesprávnou nulovou hypotézu, se označuje jako **chyba 2. druhu**, je dáno pravděpodobností β

STATISTICKÉ TESTOVÁNÍ

- Můžeme-li určit, jaký rozdíl, popř. podíl δ testovaných parametrů je ještě přípustný, získáme ze **specifikované alternativní hypotézy H_1** závěry o souhlasu testovaných veličin:
  - Zamítnutí specifikované alternativní hypotézy pak znamená přijetí nulové hypotézy a přijetí předpokladu souhlasu obou testovaných parametrů.
- Riziko, že přijmeme specifikovanou alternativní hypotézu, jestliže není správná, se označuje β ,